

ЭЛЕКТРОНДЫ
ҚЫЗМЕТ
КЕҢ ҚОЛДАНЫС
ТАППАЙ ОТЫР

2-бет

АМЕРИКАНЫҢ
ЕҢ ҮЛКЕН «ҰРЛЫҒЫ»
НЕМЕСЕ БІЗ НЕДЕН
ҰТЫЛДЫҚ?

6-бет

ДИМАШ
И КАЗАХСКАЯ
ВОКАЛЬНАЯ
ТРАДИЦИЯ

13-бет

ҚАЗАҚҰНИ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ - САЯСИ АПТАЛЫҚ

www.qazaquni.kz

qazaquni2000@gmail.com

2000 жылғы 11 тамыздан шыға бастады

№2 (820), 18 қаңтар, 2018

ҚЫТАЙДАҒЫ СОҢҒЫ ҚАЗАҚ ЕЛГЕ КЕЛГЕНШЕ ЖҰМЫС ТОҚТАМАУ КЕРЕК!

Гүлсім ОРАЗАЛЫҚЫЗЫ,
журналист, оңдасыновтанушы:

«ӨЗ ҰЛЫН,
ӨЗ ЕРЛЕРІН
ЕСКЕРМЕСЕ,
ЕЛ ТЕГІ ҚАЙДАН
АЛСЫН
КЕМЕҢГЕРІН»

Қай кезде де өзінің өткірлігімен ерекшеленіп тұратын Гүлсім апаймен тілдесіп, өзі тереңірек зерттеп келе жатқан Оңдасынов әлеміне ендік. Сонымен қатар, қоғамдағы кейбір өзекті мәселелерге қатысты да ой пікірін білдік.

8-9
бет

Кеше Алматыда Қытайдағы қазақтар мәселесіне арналған баспасөз мәслихаты өтті. Алдында Евразия технологиялық университетінде өтеді деген баспасөз мәслихатына университет басшылығының ақысы төленіп қойылғанына қарамай жиын өткізуден бас тартқан соң, баспасөз мәслихаты Рамадан қонақ үйінде өтті. Іс-шараның мақсаты: Қытайдағы қандастар мәселесі, оларды Қазақстанға көшіру жолдары, студенттерді оқыту, Лагерьлерде қамалған азаматтардың құқығын қорғау, осы мәселелерді Қазақстан Президентіне, Сыртқы істер министрлігіне және халықаралық қауымдастыққа, адам құқықтарын қорғау ұйымдарына, Біріккен ұлттар ұйымына жеткізу арқылы Қандастар мәселесін тиімді шешілуіне ат салысу.

5
бет

ТАСЫМАЛДАУ САЛАСЫН ТҮГЕЛДЕЙ ТЕКСЕРУ КЕРЕК

«Жолаушылардың тарапынан келіп түскен шағымдарды ескере отырып, 3500 теңгеге дейін тұратын билетті қайтарған сәтте ұсталынатын 1000 теңге көлеміндегі айыппұл мөлшері алынып тасталды» - деп қуантты көпшілікті «Жолаушылар тасымалы» АҚ ресми өкілі Диас Ахметшәріп. Ал 3500 теңгеден асатын қымбат билеттерді қайтарған сәтте, бұл комиссиялық алым өзгеріссіз қалды.

3
бет

ГЕНЕРАЛДЫҢ АҚЫРҒЫ АМАНАТЫ

Бұл 1945 жылдың қысы еді. Грауденцте соғыс қызып жатқанда «Генерал Рахымовтың дивизиясына концерт қоюға әртістер келе жатыр» деген хабар тарайды. Туған жерден жырақта от пен оқтың ортасында жүрген жауынгерлердің қуанышында шек жоқ.

14
бет

КРИЗИС С «ОТКОРМКОЙ»: КОГДА МИНСЕЛЬХОЗ ВОЗЬМЕТСЯ ЗА ОВЦЕВОДСТВО?!

Который год наше министерство сельского хозяйства занимается прожектами, «Нью-Васюками», прогнозами об экспорте мяса, докладами о будущих достижениях и т.п.! И вместо реальной работы профильное ведомство выдавало «на-гора» одни проекты на будущее.

10
бет

ЭЛЕКТРОНДЫ ҚЫЗМЕТ КЕҢ ҚОЛДАНЫС ТАППАЙ ОТЫР

ҚР Премьер-министрі Бақытжан Сағынтаев «Азаматтарға арналған үкімет» корпорациясының жұмысын сынға алды. Өйткені, онлайн қызметтердің саны артса да, халыққа қызмет көрсету орталықтарындағы кезек азаймай тұр. Жұрт үйден шықпай-ақ шаруасын тындырудың орнына, әлі орталықтарда сабылып жүр.

Дәл қазір халыққа қызмет көрсету орталықтары 740-тан астам қызмет түрін көрсетеді. Оның 451-ін үйден шықпай-ақ Е-gov сайтынан онлайн алуға болады. Бірақ, мұндай мүмкіндікті барлығы пайдаланып отырған жоқ. Мәселен, автокөлікті тіркеуге алу және одан шығару қызметі жарты жылдан бері көрсетіледі. Бірақ, интернеттің көмегіне жүгінгендер саны өте аз. Өйткені, қызметті электронды түрде қалай алу керектігін бірі білсе, бірі білмейді. Ақыр соңында орталыққа барып сағаттап кезек күтуге мәжбүр.

«Аяғымен орталыққа барып, адаммен жүзбе-жүз сөйлескенде бәрі түсінікті. Ал интернетке кіріп қарайын десе, көп сұрақтар бар. Түсінбейді. Сосын басы қатқанша, барады да автобусына немесе көлігіне мініп, қызмет

көрсету орталығына барады. Сол ақпараттық түсіндіру жұмыстары нашар деген сөз» — деді Б.Сағынтаев. Ал, «Азаматтарға арналған үкімет» корпорациясындағылар «қызметті онлайн пайдалан» деп ешкімді мәжбүрлей алмаймыз дейді. Айтуларына, тұрғындардың өздері орталыққа барғанды жөн көреді екен. «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы басқармасының төрағасы Абылайхан Оспановтың мәлімдеуінше электронды қызметте мін жоқ, азаматтардың өздері белсенді емес. Бірақ бұған қарамастан онлайн қызметтердің санын арттырып, оның орындалу

уақытын барынша жеделдетеміз дейді.

Бұл жерде электронды қызметтің кең қолданысқа еңбеуінің себептері айтпаса да белгілі. Біріншіден, тұрғындардың бәрі бірдей интернетпен қамтылмаған және ондай компьютерлік техниканы сатып ала алмайды. Екіншіден, оны игеретін біліктілігі жетіспейді, оларды ешкім арнайы оқытып жатқан жоқ. Үшіншіден, бұл жаңа қызмет түрлері нашар насихатталады, тұрғындармен тыңғылықты жұмыс жасалмайды. Сондықтан, мемлекет тарапынан қыруар қаржы жұмсалып енгізілген жаңалық қолданысқа еңбей жатыр.

МИНИСТР ӨТКЕН ЖЫЛҒЫ ЖҰМЫСТАРДЫ ҚОРЫТЫНДЫЛАДЫ

ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрі Дәурен Абаев өзі басқаратын ведомствоның өткен жылы атқарған негізгі жұмыстарына тоқталды.

«2018 түрлі оқиғалар мен жаңалыққа толы жыл болды. Біраз шаруа атқарылды, іргелі істер игерілді. Ең алдымен, «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жүзеге асыру бойынша ауқымды жұмыстар қолға алынды. Былтыр «Астана хаб» технологиялық паркі өз жұмысын бастады. Бұл технопарктің аясында үйренуге ынталы жастарымыздың цифрлық мүмкіндіктерін дамыту үшін жан-жақты жағдайлардың барлығы қарастырылған. Қазір Қазақстанның бес қаласында смарт сити тұжырымдамасы іске қосылуда», — деді Дәурен Абаев Фейсбуктегі парақшасында жария еткен видеоматериалында.

Оның атап өтуінше, жыл бойы ел тұрғындарына көрсетілетін мемлекеттік қызметті ыңғайлы қалыпқа түсіруге бағытталған жұмыстар

жалғасуда. Былтыр Астана, Алматы, Шымкент шаһарларында және Қостанай қаласында цифрлық халыққа қызмет көрсету орталықтары ашылды. Сондай-ақ Қазақстанның 7 қаласында миграциялық қызмет көрсету орталықтары іске қосылып, шетел азаматтарына «бір терезе» қағидасы бойынша қызмет көрсету жүзеге асты. 20 мың шақырымды құрайтын талшықты-оптикалық желі құрылысы басталды. Бұл шалғай ауылдарды мекендейтін ел тұрғындарын сапалы интернетпен қамтамасыз етуге жол ашады. Сонымен қатар Ашық үкімет порталының да жұмысы оңтайландырылған. Бұл 2018 жылы атқарылған жұмыстардың бір бөлігі ғана екенін атап өтті Дәурен Абаев.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУШЫЛАР ҚАТЕРДІҢ АЛДЫН АЛДЫ

Алматыда жарылыс жасамақ болғандардың жоспары жүзеге аспады. Ұлттық қауіпсіздік комитетінің қызметкерлері «ланкестік жасауға дайындалды» деген күдікпен бірнеше шетелдікті ұстады.

Ұлттық қауіпсіздік комитетінің арнайы жасағы күдіктілер жасырынған пәтерге басып кіріп, 6 адамның қолына кісен салды. Баспананы тінту кезінде көптеген қару, оқ, ұялы телефондар, араб әріптерімен жазылған қағаздар мен блокноттар, крахмал, белгісіз сұйықтық құйылған бөтелкелер, ұнтақ толы пакеттер, жарылғыш заттарға арналған құрылғылар

табылды. Бұлар ДАИШ ланкестік тобымен тікелей байланыста болыпты. Шетелдіктер сол содырлардың тапсырмасымен Алматыда адам көп жүретін жерде теракт жасауға дайындалған деген күдікке ілігіп отыр. Тергеу жүргізіліп жатқандықтан олардың қай елдің азаматтары екені айтылған жоқ.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ІЗДЕСТІРУ ІСІНДЕ ҚАРҚЫН ЖОҚ

Қазақстан 1,5 мың адамға қатысты халықаралық іздеу жариялады. Бұл туралы Парламент Мәжілісінің жалпы отырысында ҚР Бас прокуратураның орынбасары Андрей Лукин мәлім етті.

Жалпы отырыс барысында депутаттар Қазақстан сот төрелігінен жасырынып жүрген адамдардың жалпы саны туралы сұрады. Сонымен қатар, күдікті адамдарды ұстап беру туралы екіжақты келісімдер жоқ елдермен өзара іс-қимылдардың тәртібі қалай жүретіндігі туралы сауал қойылды. «Жалпы бізде 1

499 адам халықаралық іздеуде жүр, ал 1 026 мемлекетаралық іздеуде қамтылған», — деді А.Лукин. Оның атап өтуінше, екіжақты келісім болмаған жағдайда тараптар өзара уағдаластық тәртібінде тиісті шешімге келеді. Мысалы, Германиямен арадағы іс-қимыл аясында өткен жылы олар бізге үш адамды ұстап беріпті. Ашығын айтсақ, халықаралық іздеудің нәтижесі ойдағыдай емес. Қомақты қаржы жымқырып, шетелде сайрандап жүрген мыңдаған қылмыскерлерді елге қайтару шаралары баяу жүргізілуде

ТАҒАМЫ ҚАУІПТІ ЕЛДЕР АНЫҚТАЛДЫ

Мамандар адам өліміне әкеп соғар қауіпті тамақтану әдеттері бар елдер рейтингісін жасап шығарды. Анықталғандай, ТМД елдеріндегі тағам түрлері бәрінен де зиянды болып шыққан. Қазақстан бұл тізімде тоғызыншы орында екен.

Зерттеу жұмысын Германиядағы Йенде орналасқан Фридрих Шиллер университетінің ғалымдары жүргізген. Олар 1990 мен 2016 жыл аралығын қамтыған. Жарияланған мәліметтерге сәйкес, тағамнан болған адам өлімі бойынша бірінші орынды Өзбекстан иеленген. Ол жерде дұрыс тамақтанбау құрбандарының саны 100 мың жергілікті тұрғынға шаққанда 394 мың адамнан келген. Екінші орынға Түркменстан орныққан. Оның көрсеткіші 100 мың адамға 376, ал үшінші орынды Қырғызстан мемлекеті қанжылаған. Бұл елде тамақтанудан болған адам өлімі бойынша 350 оқиға тіркелген. Артынан Украина (349), Молдова (328), Әзірбайжан (319), Беларусь (313), Тәжікстан (310) орналасты.

Тізімнің тоғызыншы орнына табан тіреген Қазақстанда 100 мың тұрғынға шаққанда 306 адам дұрыс тамақтанбау салдарынан көз жұмған. Онының орынды Ресей (291) иеленді. Тамақтанудан болған адам өлімі ең аз болып саналған елдер көшін Испания мен Израиль бастап тұр.

АДВОКАТ АНА ТІЛІНЕ АРАША ТҮСТІ

Адвокат Нұрбибі Есмағанбетова тек орыс тілінде жазылған адвокаттар алқасының жаңа жарғысын талқылау жиынында ана тілінде пікірін білдіре алмағандықтан қазақ тілін қолданбағандары үшін өз әріптестерін сотқа берді.

Құжаттың мемлекеттік тілдегі нұсқасын сұрағанына ешкім пысықырып қарамапты. Нұрбибі Есмағанбетова адвокаттық істерінің барлығын дерлік қазақша жүргізеді. Өзгенің құқығын қорғап жүрген жан қазір өз құқығының тапталғанына күйінеді. Енді басқа емес, өз әріптестерінің үстінен сотқа

арыздануға мәжбүр. Өйткені, облыстық адвокаттар алқасы жаңа жарғыны тек орыс тілінде әзірлеп, жиын кезінде оны қазақша талқылауға қарсы болған. Нұрбибі «Тіл туралы заң бойынша жарғы алдымен қазақ тілінде дайындалу керек. Содан кейін барып ол өзге тілдерге аударылуы тиіс» — дейді ол. Нұрбибі Есмағанбетова мемлекеттік тілде жазылмаған жарғыны да, құжатты талқылаған жиынды да заңсыз деп тануды соттан сұрап отыр. Ол процестің қашан басталары әзірге белгісіз. Ал адвокаттар алқасындағылар жарғыны әділет департаментіне тіркету үшін ақыры қазақшаға аударыпты.

ЖАС ЖҰБАЙЛАРДЫҢ ЖАҒЫМДЫ БАСТАМАСЫ

Қызылорда облысы, Жаңақорған ауданында шаңырақ көтерген Нұркен мен Айнұр Жаназаровтар өздерінің үйлену тойында кортежге қаржы жұмсамай, қайырымдылық жасап, игі істерімен өзгелерге үлгі көрсетті.

Жас отау иесі аудандық мешітке келіп, әлеуметтік жағынан аз қамтылған отбасыларға азық-түлік өнімін үлестіріп берген. «Өмірімізде бір рет жасайтын үлкен тойымызды дүркіретіп жасауға болар еді. Достарымның тойға деп жинап берген 250 мың теңге қаржысына аудандағы аз қамтылған отбасыларға көмек көрсетуді жөн көрдік. Достарым да ол ойымызды қолдай кетті. Бұл мақтанш үшін жасалған іс емес. Жаңа өмірге басқан қадамымызды «жақсылықпен

бастасак» деген ниетіміз. Сонымен қатар, өзімізден кейінгі жастарға артық шығынсыз, жалға алынған қымбат көліктермен серуендемей-ақ, ерекше той жасауға болатынын түсіндіргіміз келді», — дейді Нұркен Жаназаров. Шаңырақ көтерген екі жастың некесін қиған ауданның бас имамы Сайдулла қажы Омаров мұндай игі іске дән риза болып, ақ батасын берді. Расында да, екі жастың бұл бастамасы тойға қаржыны қисапсыз шашатындарға үлкен өнеге емес пе?!

Жолаушылардың жаппай шағымынан кейін арзан билетті қайтарғандарға салынатын айыппұл алынып тасталды. Адамдардың көптеген наразылығына байланысты темір жолдағы «Жолаушылар тасымалы» компаниясы осындай қадамға баруға мәжбүр болыпты.

ТАСЫМАЛДАУ САЛАСЫН ТҮГЕЛДЕЙ ТЕКСЕРУ КЕРЕК

«Жолаушылардың тарапынан келіп түскен шағымдарды ескере отырып, 3500 теңгеге дейін тұратын билетті қайтарған сәтте ұсталынатын 1000 теңге көлеміндегі айыппұл мөлшері алынып тасталды» — деп қуантты көпшілікті «Жолаушылар тасымалы» АҚ ресми өкілі Диас Ахметшәріп. Ал 3500 теңгеден асатын қымбат билеттерді қайтарған сәтте, бұл комиссиялық алым өзгеріссіз қалды. Яғни, қызметті пайдаланбағандықтан да 1000 теңге алынып қалынады. 3 мың 500 теңгелік билетті қайтарғандарға 1000 теңге айыппұл салу туралы ереже былтыр енгізілген еді. Осы арқылы заңсыз билет саудалап жүрген делдалдардың жолын кеспек болыпты-мыс. Айыппұлдан кейін билеттен бас тартқандар саны 30 пайызға азайған дейді тасымалдаушылар. Десе де «Қазақстан темір жолы» 3 мың 500 теңгеге дейінгі билеттерге толық жеңілдік жасап отырған жоқ. Егер арзан билетті тура жол жүретін күні, уақыт аз қалғанда қайта өткізсеңіз, комиссия ұсталады.

Сүйінші сұрағандай болған «Жолаушылар тасымалы» акционерлік қоғамының бұл жаңалығы жұртты қуантып, басындағы бөрігін аспанға атқызды деуге келмейді. Байқап отырғандарыңыздай тек қана арзан билетті кері өткізсеңіз ғана бір мың теңгелік айыппұлдан құтылады екенсіз. Ауыз толтырып айтқан, жасаған «жақсылықтары» естіген адамның еріксіз күлкисін тудырары сөзсіз. Соның өзіне қабырғалары қайысып, қолдары мен дауыстары қоса дірілдеп өздері барғаны көрініп тұр. Онда да мыңдаған жолаушылардың жанайқайынан кейін айыппұлдан бас тартуға мәжбүр болған. Бұл не деген тойымсыздық десеніңізші. Егер адам осы қызмет түрін пайдаланба-

са, билетті алдынала өздеріне өткізіп берсе неге ол айыппұл төлеуі керек? Аталмыш айыппұлдың түрін олар қандай заңға сүйеніп салып келді? Осы ережені біздің заң шығарушы орган — Мәжіліс бекітіп беріп пе? Бұл адам құқығын бұзудың өрескел түрі емес пе? Мысалы жолаушы жол жүрер алдында ауырып қалуы мүмкін, немесе туған-туысқандарының біреуі қайтыс болса, билет алып қойып едім деп бәрін тастап міндетті түрде пойызға асығуы керек пе? Санаға сиымсыз құйтырқы ережелерді ойлап табуға келгенде біздің кәсіпкерлеріміз алдына жан салмайды. Бір ғажабы, оларға ешкім ештеңе демейді. Осы тектес заң бұзушылықты тексеруге тиісті прокуратура, жемқорлыққа қарсы күрес сабадары, толып жатқан біздегі құқық қорғаушылар қайда қарап отыр? Заңсыз айыппұлды қалталарына басқан тасымалдаушыларды тексеріп, тәртіп орнату солардың міндеттері емес пе? Әлде бұл үшін де Елбасының арнайы тапсырмасы керек пе? Халықтың не себепті құқық қорғаушыларға, тексеру органдарына сенімсіздікпен қарайтынын осы жерден-ақ көруге болады. «Тексергендерінен не пайда, қалталарын қамтитып, жемқорлардың жетегінде кетеді» дегендердің сөзінің жаны бар деп қаласыз осындайда.

Өткенде ақпарат құралдарынан тасымалдау саласындағы теміржолшылардың «Қарызға белшеден баттық, жағдайымыз өте мүшкіл» деген көз жасына толы хабарын көріп қалғанымыз бар. Жол жүру билеттерінің жыл сайын қымбаттап жатқанын айтпаған күннің өзінде, пойызға билет табылмай жұрт сенделіп жүргенде, қосымша айыппұлдарды қалтасына басып жатқан кәсіпорын қалайша қарызға батады? Көліктің бұл

түрін қолданушылар саны жылдан жылға артып келе жатқаны да жасырын емес. Бұл қыпқызыл өтірік. Жұмысты дұрыс ұйымдастыра алмаса өздері кінәлі. Көрсететін қызметтерінің сапасы төмен екенін жолаушылар жақсы біледі, амалдың жоғынан пайдалануға тура келеді. Бұл туралы «Қазақ үні» газеті («Темір жол бойындағы түйткілдер» №17, 2018 ж.) жазған болатын. Бірақ одан нәтиже шығады деп үміттенудің қажеті жоқ. Бүгінгі күні үкімет орындарын қоса алғанда жеке кәсіпкерлер БАҚ-та жарияланған сын материалдардан қорытынды шығармақ түгіл, оны құлағына да қыстырмайды. Мұндай мақалалар журналистің жеке басының қамын емес, жұртшылықтың пікірін білдіретіні баршаға аян. Өкінішке орай, оны елеп жатқан ешкім жоқ, әркім өз бас пайдасымен әлек болып кеткен біздің қоғамда. Халықтың қиналып жатқаны ешкімге әсер етпейді.

Бұл аталған кемшіліктер бір ғана темір жолға ғана қатысты емес. Тасымалдаудың тағы бір түрі, біздегі авиабилеттердің құны ұшақтың өзінен де биік ұшып, аспандап кеткен. Бұл жерде де билетті қайта тапсырсаңыз белгілі бір пайызын ұстап қалады. Оған қоса әуе көлігінің қызметі де онып тұрған жоқ. Өз басымыздан өткен бір жағдайды айта кетейік. Досымыз қайтыс болып Астана қаласына шұғыл ұшуға тура келгені бар. Асығып жүріп аңдамаппыз, «Скат» компаниясының ұшағына билет алып, үйге келіп қарасақ «кешіккені үшін» деген «қосымша қызметі» үшін 5 мың теңге ақша ұстап қалыпты. Ұшақ ертеңінде ұшуы керек. Сонда біз қалай кешігіп жүрміз? Ол аздай ұшар алдында әуе көлігі техникалық ақауларына байланысты бір

сағаттан аса әуежайда тұрып алды. Ұшақтың ұсқынынан шошыған кейбір жолаушылар отырмай үйлеріне қайтқанына куә болдық. Досымызды жерлеуге үлгеру керектігінен жанымызды шүберекке түйіп, ұшаққа отырғанымызды әлі де ұмыта қойған жоқпыз. Міне біздегі тасымалдау қызметінің сиқы осындай. Соған қарамастан билеттерінің құны удай қымбат. Осыдан барып не үшін, қандай қызметі үшін қомақты қаржы алады деген заңды сұрақ туындайды.

Әрбір адамға орта есеппен жылына кем дегенде бір-екі рет алыс жолға шығуға тура келеді. Кейбіреулер қалааралық автобус көлігін пайдаланады. Тасымалдың бұл саласында да түйткілдер көп. Техникалық себептерге байланысты аударылып немесе автобустардың өртеніп кеткені жайындағы хабарларды телеарналардан жиі естіп-көретін болдық. Демек тас жолдың да қауіпі мол деген сөз.

Тасымалдау саласы тұрғындар үшін ауадай қажет екені белгілі. Олардың қызметін күнделікті пайдаланып та жүрміз. Қызмет барысында шығындары бар екені де рас. Бірақ, әр нәрсенің мөлшері мен шегі болуы керек. Жұрт олардың қызметіне тәуелді екен деп еш негізсіз бағаны көтеріп алу — тойымсыздықтың белгісі. Егер әрбір сала өзі шығарған өнімі мен қызметінің бағасын ойына келгенінше көтеріп алса не болмақ? Табанының бүрі кеткен теңгеміздің құны одан әрі құлдырай бермей ме? Тұрғындарымыздың сатып алу қабілеті нашарлап, тұрмысы да әлсірейді. Сондықтан, бүгінгі әлсіздімізге арқау болған тасымалдау саласының барлық түрлеріне тыңғылықты тексеріс қажет. Бұған құқық қорғау орындары не дер екен?..

• Дүбірлі дүние

ТРАМПТЫҢ ТҮРКИЯҒА ТІСІ БАТПАДЫ

Түркия экономикасына санкция жариялап, тісін білеген Трамп райынан қайтты. Кеше ғана Түркия экономикасына тежеу қоймақ болған АҚШ президенті Дональд Трамп енді Анкарамен экономикалық қарым-қатынасын нығайтпақ ниетте.

Бұл туралы Ақ үй басшысы өзінің твиттер парақшасында жариялаған. Естеріңізге салайық, жуырда Трамп «Түркия Сириядағы күрдтерге шабуыл жасаса, Анкараға экономикалық соққы жасаймын», — деп сес көрсетіп, күрдтердің де Түркияны арандатуын қаламайтынын жазған еді. Жалпы АҚШ президенті Сириядан әскерін шығару туралы шешімін өткен жылдың 19 желтоқсанында жариялаған болатын. Сол кезден бері Түркия тарапы Ефрат пен Манбидж аумағындағы күрдтерге қарсы шабуыл ұйымдастыратынын жиі айта бастаған еді.

ВЕНЕСУЭЛА ПРЕЗИДЕНТІ ОЗБЫР БАСШЫ ДЕП АЙЫПТАЛДЫ

Венесуэла парламенті ел президенті Николас Мадуроны билікті озбырлықпен басып алушы деп жариялады. Көпшілігі оппозиция өкілдерінен құралған Венесуэла парламенті президент қабылдаған шешімдерді жарамсыз деп санайды.

10 қаңтарда Венесуэла президенті қызметін екінші мерзім атқаруға кіріскен Николас Мадуро бұл орнында 2025 жылға дейін отырмақ. Венесуэланың бұрынғы президенті Уго Чавес қайтыс болған соң билікке келген Мадуро елді 2013 жылдан бері басқарып отыр. АҚШ пен Латын Америкасы елдері Николас Мадуроны бұған дейін-ақ билікті озбырлықпен басып алды деп атаған. Бұл елдер Мадуроны адам құқықтарын бұзды деп айыптайды. Бұған қоса 2018 жылы Венесуэлада экономикалық дағдарыс тереңдеп, инфляцияның жылдық мөлшері бірнеше есеге ұлғайған. Елдегі қалалардың көбінде күнделікті тұтыну тауарлары мен азық-түлік қат болып, миллиондаған адам жұмыс іздеп басқа елдерге кетуге мәжбүр болған.

АҚ ҮЙДІ ЖАРЫП ЖІБЕРМЕКШІ БОЛДЫ

АҚШ Федеральдық тергеу бюросының қызметкерлері елдегі бірнеше нысанды, оның ішінде Ақ үй мен Бостандық мүсінін жарып жіберуге дайындалған ер адамды ұстады. Бұл туралы АВС телекомпаниясы хабарлады. БАҚ мәліметтеріне қарағанда, Джорджия штатында тұратын Хашер Джалал Тахика айып тағылып отыр. 2018 жылы желтоқсанда күдікті құпия түрде жұмыс істейтін Федеральдық тергеу бюросы қызметкеріне Ақ үйдің сызбасын көрсетіп, жарылғыш заттар мен қару-жарақ алуға көмектесуін сұраған. Бұдан басқа Тахика арнайы агентке Ақ үй мен Бостандық мүсінінен басқа Вашингтон монументіне, Линкольн мемориалына және ғибадатханаға шабуыл жасағысы келетіндігін айтқан. Федеральдық тергеу бюросының қызметкерлері күдіктіге қару-жарақ пен жарылғыш зат беріп, бұларды оның автомобиліне алмастырған. Артынша ұсталды.

2-3-бетті дайындаған
Зейнолла ҚАБИОЛЛАҰЛЫ

БАЙЛАР ДА НЕСІЕСІН ТӨЛЕЙ АЛМАЙ ЖҮР

Несіесін жаба алмаған бай-бағландардың тікұшақтары тәркіленді. Алматы қаласында өткен жылы банкке берешегі бар ауқатты азаматтардан әрқайсысы 10 миллионға бағаланған екі тікұшақ пен премиум класты бірнеше автокөлік тәркіленген.

Бір қызығы, олардың арасында саясат пен бизнес саласындағы алпауыттар да бар екен. Қалтасына сенгендер көп жағдайда соттың шақыруына пысықырп та қарамайды. Заңға бағынбағандардан сот орындаушылары жалпы сомасы 600 млн. теңгеден астам қаржы, 15

жылжымайтын мүлік, оның ішінде жер телімдері, пәтер және паркінгтерді мемлекет пайдасына өндіріпті. Борышкерлердің арасында алимент төлеуден жалтарған әкелер де бар. Перзенті алдындағы борышын өтеуден қашып жүрген жауапсыз бай-бағландардың бағалы зергерлік бұйымдары, дүние-мүліктері және 24 автокөлігі тәркіленген. «Тікұшақ кез келген адамда бар деп айту қиын. Заң барлығына бірдей. Сен миллионер бол, шенеунік бол оған қарамайды. 2018 жылы шамамен мыңнан астам тәркілену жұмыстары жүрді» — дейді сот орындаушысы Бағлан Тұрсынбаев.

СОТТЫҢ ҚАТАЛ ШЕШІМІ

Павлодар облысы Железин аудандық сотында ұялы телефон ұрлау фактісі бойынша 6 баланың анасына қатысты іс қаралып, алты ай бас бостандығынан айыру туралы шешім шығарылды.

Іс материалдарына сәйкес, азаматша А. «Веселая Роцца» орта мектебінде асханасында тамақ беру кезінде үстел үстінде жатқан «LG-k5200» маркалы ұялы телефонын байқап, оны ұрлап, қылмыс жасаған жерінен кетіп қалады. Осылайша, ол телефон иесіне 90 000 теңге сомасындағы мүліктік зиян келтірген. Оның көмеделетке толмаған алты баласы бар, тұрғылықты жерінде оған бұрындар ауыл тұрғындарынан ешқандай шағым түспеген,

бұрын-соңды қылмыстық және әкімшілік жауапкершілікке тартылмаған. Әйел шығынды толық өтеуге міндеттелді. Оған қоса сот үкімімен А. ҚК 188-бабы 1-бөлігі бойынша көзделген қылмысты жасағаны үшін оған мүлікті тәркілеусіз, 6 айға бас бостандығын шектеу жазасы тағайындалды. Біздің соттардың жұмбақ шешімдерін тұтыну қиын болып барады. Мысалы, «Қорғас» кеден орталығының бұрынғы басшысы Василий Ниді 1 млн. доллар пара алғаны үшін сот басынан сипап, сот залынан босатып жібергенін білеміз. Бір ұялы телефон үшін алты баланың анасын жарты жылға соттау санаға сиымсыз дейді бұдан хабардар болған біздің оқырмандарымыз.

АЗАТ ПЕРУАШЕВ ҚЫТАЙ ЕЛШІСІ ЧЖАН СЯОМЕН КЕЗДЕСТІ

Азат Перуашев Қытай тарапының бастамасымен ҚХР-ның Қазақстан Республикасындағы Төтенше және Өкілетті Елшісі Чжан Сяомен кездесті.

Чжан Сяо мырза «Ақ жол» ҚДП мен Қытай Компартиясы Орталық комитетінің партияаралық байланысының жоғары деңгейіне өз ризашылығын білдіріп, 2019 жылы «Ақ жол» партиясының Қытайға сапарын жоспарлауды ұсынды. Кездесуде «Нұрлы жол» және «Бір белдеу, бір жол» бастамаларының үндестігі аясында оны іске асыру барысы, Қазақстанда 55 жаңа өндіріс орнын құру, сондай-ақ Шынжаң Ұйғыр автономиялық ауданында тұратын этникалық қазақтардың ахуалына қатысты қоғам назарына ілінген мәселелер айтылды.

Азат Перуашев өз сөзінде «Ақ жол» ҚДП бизнестің партиясы ретінде Қазақстанға келетін инвестицияларды қолдайтынын айтып өтті. Алайда, мұнай-газ саласындағы жобаны қытай тарапынан іске асыруда біршама мәселелер бар. Өкінішке орай, қазақстандық жұмыскерлерді орынсыз қысқарту және ірі жер

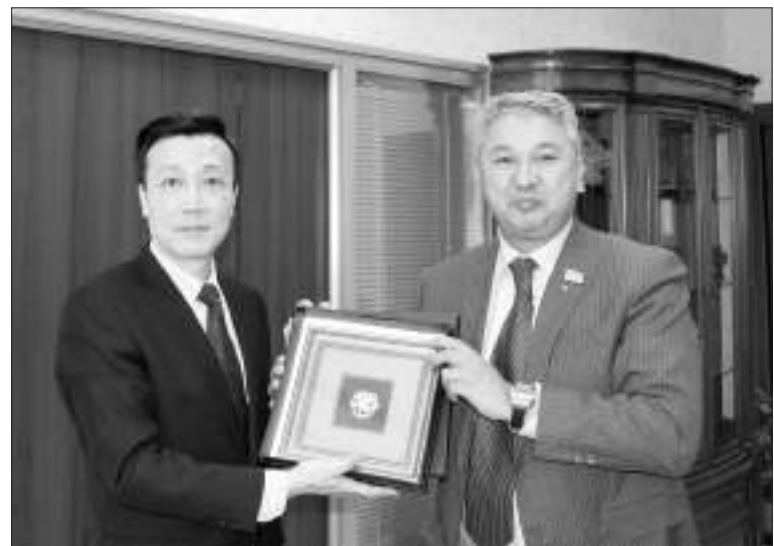
қойнауын пайдаланушыларға қызмет көрсетуде қазақстандық компанияларға шек қою жағдайлары орын алуда.

Бұдан басқа, мұнай-газ саласында ғана емес, сондай-ақ шағын және орта бизнестегі секторда да өзара ынтымақтастық көрсеткіші артқаны, экономикалық, кедендік, визалық аспектілерді тез арада қарау, ҚХР-да қазақстандық тауарларды сертификаттау қажеттілігі де талқыланды. Сонымен қатар, қазақстандық және қытайлық компаниялар арасындағы экономикалық белсенділіктің өсуі кейде істің сотта қаралуына алып келеді және осы дау-дамайларды әділ шешуді қажет етеді. Азат Перуашев қазақстандық кәсіпорындардың қолында тіпті ҚХР сотының шешімі бар болса да оны қытайлық контр-әріптестері тарапынан орындауға қол жеткізе алмай отырғаны жөнінде айқын мысалдар келтіріп өтті.

Елші Чжан Сяо бірлескен бизнес-жобаларға қолдау көрсетілуі қажеттігіне келісті. Қытай елшісі Қазақстанда жұмыс істейтін қытайлық мұнай өңдеу компанияларының қызметіне және оларға айтылған сынға қатысты мұнай бағасының ғаламдық ауытқуы компания айналымының азаюына және шығындарды оңтайландыруға байланысты жұмыскерлердің соның ішінде қазақстандық персоналдың да қысқартылуына әкеліп соқтырды деп атап өтті. Соған қарамастан, елшілік осы саладағы өзекті мәселелерді шешуге көмектесуге дайын екенін білдірді.

Ол Шынжаң Ұйғыр автономиясындағы этникалық қазақтардың мәселесі бойынша сөз Қытай Халық Республикасының азаматтары жөнінде болып отырғанын және олардың жергілікті заң құзыретіне сай Қытай заңын сақтауға міндетті деген пікірін білдірді.

Осы орайда, өз тарапынан Азат Перуашев 2017 жылы Бейжіңде өткен саяси форумда өз қолымен

Қытай Компартиясы Орталық комитетінің Халықаралық бөлімі басшылығына ҚХР құқық қорғау органдарымен ұсталып, қамауда отырған 112 этникалық қазақтың тізімін тапсырғаны жөнінде еске салды. «Ақ жол» партиясы өзінің үн қатуында Қытай елінің ішкі істеріне араласқан емес, тек қана аталған азаматтардың хал-ахуалы жөнінде хабардар етуін сұраған. Алайда, бір жыл өтсе де ешқандай жауап болмады.

Азат Перуашев Қытай елінің ішкі саясатына құрметпен қарайтынын және оның ішкі істеріне қол сұғу мақсаты жоқ екенін баса айтып өтті. Осыған

байланысты, қандай да бір түсініспеушіліктерге жол бермеу үшін ол қытай тарапын ашық әңгімеге шақырып, ҚР депутаттары жолдаған өтініш хаттар мен сауалдарға ҚХР елшілігінің өз уақытында жедел жауап қатуын сұрады.

Сондай-ақ, Азат Перуашев Қазақстан-Қытай ынтымақтастығының экономикалық жобаларда да, «қоғамдық дипломатияда» да одан әрі дамуына сенім білдірді. Қазақ әншісі Димаш Құдайбергеннің Қытайда кеңінен танылып, көпшіліктің зор құрметіне ие болуы соның көрнекті мысалы бола алатынын айтты.

«Ақ жол»:

САҚТАНДЫРУ КОМПАНИЯЛАРЫ ӨЗ ЖҰМЫСЫНА ЖАУАПКЕРШІЛІКПЕН ҚАРАУЫ ТИІС

«Ақ жол» партиясының араласуымен сақтандыру компаниясы жол-көлік апатынан зардап шеккен азаматқа сақтандыру төлемін төледі.

2018 жылдың желтоқсанында Азат Перуашевтің атына Алматы облысының тұрғыны К.Ақмырзановтың оған жол-көлік оқиғасы фактісі бойынша сақтандыру төлемін төлеуден бас тартуына байланысты өтініш келіп түсті. Сонымен, Ақмырзанов «Lada 21144» автокөлігімен келе жатқанда басқа автомобильмен соқтығысып, ауыр дене жаракатын алып 10 күн бойы комада жатқан. Жол-көлік апаты салдарынан көлік құралдары да зақымданған. Ақмырзановтың көлігі автомобиль көлігін сақтандыру (КАСКО автосақтандыруы) Келісімшартына қосылу арқылы «СК Евразия» АҚ-да сақтандырылған. Алайда, алкоголь немесе есірткіге мас күйінде болғанын не болмағанын анықтайтын медициналық тексеруден уақтылы өткізілмегендіктен оған сақтандыру төлемдерін төлеуден бас тартқан. Бірақ бұл жағдайда сақтандыру компаниясы өтініш берушінің дәл сол уақытта комада жатқандығын ескермеген.

Осыған байланысты, Азат Перуашев Бас прокуратураға жүгініп, сақтандыру компаниясының Ақмырзановтың құқықтарын бұзғанын анықтау үшін аталған жағдайды қарастыруын сұрады.

Жуырда ғана берілген Ұлттық банктің жауабында Бас прокуратурадан келіп түскен хатқа сүйене отырып, Банк сақтандыру ұйымының мекен-жайына сақтандыру төлемдерін төлеу мәселесіне қайта оралу қажеттілігі туралы хат жолданғаны мәлімденген.

«25.12.2018 жылғы №22646 төлем тапсырмасымен сақтандыру компаниясы 613 001 теңге мөлшеріндегі сақтандыру төлемін жүзеге асырды», - деп хабарланған Ұлттық банк төрағасының орынбасары О.Смоляков қол қойған хатта.

«Ақ жол» ҚДП және оның парламенттік фракциясы сайлауалды бағдарламаны іске асыру және қатардағы қазақстандықтардың мүддесін қорғау бойынша жұмыстарды жалғастыруда.

«АҚ ЖОЛ» ФРАКЦИЯСЫ ҚАРЖЫ МИНИСТРЛІГІН АЙЫПТАДЫ

«Ақ жол» фракциясы Қаржы министрлігін ірі бизнестің мүддесін лоббилендіріп, мемлекеттік сатып алу саласында ШОБ-қа қысым жасағаны үшін айыптады – тиісті депутаттық сауалды Мәжілістің пленарлық отырысында Меруерт Қазбекова мәлімдеді.

ҚР ПРЕМЬЕР-МИНИСТРІ Б.Ә.САҒЫНТАЕВҚА

Баршамызға белгілі, Мемлекет басшысы Қазақстандағы шағын және орта бизнеске қолдау көрсетуге аса көңіл бөледі.

Соған қарамастан, атқарушы органдар ұстанған осы бағытқа қайшы келетін шешімдерді жүйелі түрде қабылдап келеді.

Мәселен, өткен жылдың 29 желтоқсанында Қаржы министрлігінің «Мемлекеттік сатып алуды жүзеге асыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығына өзгертулер енгізілді.

Бұрынғы қолданыста болған мемлекеттік сатып алу ережесіне сәйкес конкурстық баға ұсыныстарының шартты бағасы тепе-тең болған жағдайда сатып алынатын тауарлар, жұмыстар, қызметтер нарығында, соның ішінде байқау негізі болып саналатын тауарлар, жұмыстар, қызмет түрлеріне ұқсас нарықта ауқымды жұмыс тәжірибесі бар конкурсқа қатысушылар жеңімпаз деп танылды. Ал, шартты бағалары бірдей бірнеше әлеуетті жеткізушілердің жұмыс тәжірибесі тең болған жағдайда байқауға қатысу туралы өтінімі басқа да әлеуетті қатысушылардың өтінімінен бірінші болып жіберген конкурсқа қатысушы жеңімпаз деп танылды.

Біз мұндай тәсіл кәсіпкерлер арасында салауатты бәсекелестікті ынталандырып, оларды ақпараттық технологияларды белсенді түрде пайдалануға және де мемлекеттік органдардың хабарландыруларын икемді түрде

қадағалап отыруға себепші болды деп санаймыз.

Алайда, 29 желтоқсанда Бұйрықтың 172-ші тармағына енгізілген өзгертуде мемлекеттік сатып алулардағы басымдық алдыңғы төрт жыл үшін төленген салық сомасының неғұрлым үлкен көрсеткішіне ие ұйымдарға беріледі.

Бірақ, бұл орайда басымдық тек қана ірі компанияларға берілетіні, тіпті, экономикаға өресі жете бермейтін шенеунікке де түсінікті емес пе? Ал, шағын және орта кәсіпорындар болса іс жүзінде үлкен бизнеспен бәсекелесу мүмкіндігінен де айырылады.

Шағын және орта кәсіпкерлікті әділетсіз бәсекелестіктен және нарықты монополияландырудан қорғаудың орнына Қаржы министрлігіндегі шенеуніктер бұл теңсіздікті заңдастырып, біле тұра ақтап шықты.

Сонда Мемлекет басшысының Үкіметтен үнемі талап ететін ШОБ-қа қолдау көрсету міндеті қайда қалды?

Аталған өзгерту «Мемлекеттік сатып алу туралы» Заңға қайшы келеді, онда 9-бапта келісімшарт бойынша міндеттемелерді орындау қажеттілігінен тікелей туындамайтын талаптарды белгілеуге жол берілмейтіні анық айтылады.

Бұл енгізілген өзгертулердің нәтижесінде ірі жеткізушілердің мемлекеттік сатып алу нарығын монополияландыруға және осы саладан шағын және орта

кәсіпкерлікті ығыстыруына алып келеді.

Онымен қоса, шағын және орта кәсіпкерлерді даму мен өсу перспективасынан айырады. Әріден соң, күллі әлем елдерінде өзінің икемділік күші мен серпінділігі арқылы ШОБ секторы инновациялар мен өнім сапасының жаңа стандарттарының қайнар көзі болып табылады.

Дәл осы шағын және орта бизнес арқылы ұлттық экономиканың табысы қайта үлестіріледі, әлеуметтендіру және оны әрбір қазақстандықтың отбасына жеткізу жүргізіледі.

Қазақстан өзін әлеуметтік мемлекет деп жариялады. Ал, біздің шенеуніктер болса кезекті мәрте бұқаралық кәсіпкерліктің дамуына кедергі келтіретін қадамдар жасап, оған қатысы бар қоғамның ауқымды үлесіне де қысым жасауда.

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, құрметті Бақытжан Әбдірұлы, «Ақ жол» ҚДП фракциясының депутаттары Сізден осы мәселені қарастыруыңызды және аталған түзетулерді жою туралы тиісті нұсқаулар беруіңізді сұрайды.

«Ақ жол» партиясының
баспасөз қызметі

Кеше Алматыда Қытайдағы қазақтар мәселесіне арналған баспасөз мәслихаты өтті. Алдында Евразия технологиялық университетінде өтеді деген баспасөз мәслихатына университет басшылығының ақысы төленіп қойылғанына қарамай жиын өткізуден бас тартқан соң, баспасөз мәслихаты Рамадан қонақ үйінде өтті. Іс-шараның мақсаты: Қытайдағы қандастар мәселесі, оларды Қазақстанға көшіру жолдары, студенттерді оқыту, Лагерьлерде қамалған азаматтардың құқығын қорғау, осы мәселелерді Қазақстан Президентіне, Сыртқы істер министрлігіне және халықаралық қауымдастыққа, адам құқықтарын қорғау ұйымдарына, Біріккен ұлттар ұйымына жеткізу арқылы Қандастар мәселесін тиімді шешілуіне ат салысу.

ҚЫТАЙДАҒЫ СОҢҒЫ ҚАЗАҚ ЕЛГЕ КЕЛГЕНШЕ ЖҰМЫС ТОҚТАМАУ КЕРЕК!

Осыған дейін түрлі қоғамдық ұйымдар мен жекелеген азаматтар Сыртқы істер министрлігіне үзбей арыздарын жолдады, тіпті, БҰҰ-ның жиналысына да қатысып, халықаралық адам құқықтары аясында қандастар құқығын қорғады. Осы арқылы Қытайдағы қамалған біраз қандастарды қытай үкіметі босатты, алды елімізге оралды. Десе де, әлі Атамекенге келе алмай отырған азаматтар бар, олардың туыстары осы баспасөз мәслихатында өз жағдайларымен бөлісті.

Жиында **Марат Тоқашбаев**, журналист, жазушы, «Президент және Халық» газетінің бас редакторы, **Қазыбек Иса**, «Ақ жол» партиясы төрағасының орынбасары, «Қазақ үні» газетінің президенті, **Расул Жұмалы**, саясаттанушы, **Еркін Рақышов**, кинорежиссер, қоғам белсендісі, **Қыдырәлі Оразұлы**, қоғам белсендісі, «Атажұрт еріктілерін» құрушы, Халықаралық Қытай зерттеу институтының директоры, **Ырысбек Тоқтасын**, «Ел аманаты» қоғамдық бірлестігінің төрағасы сөз сөйлеп, ұсыныс-пікірлерін айтты.

Туған-туыстары Қытайда қапаста жатқандар өз адамдарының фотоларын алып келіп, арыздарын тапсырды.

1980 жылы Қытайдың Шәуешек қаласында туған **Орынбек Көксебекұлы** (суретте) Қытайдың саяси лагерінде қатты азап көргенін, өзін құдыққа тастап, үстіне мұздай су құйғанда талып қалғанын, кісенмен жүргенін айтты. Ол төрт ай түрмеде, екі ай ұйқамақта, жалпы жарты жыл қамауда болғанын, сондықтан, Қытай мемлекетінен миллион доллар өтемақы талап етіп жүргенін мәлімдеді. Осындай азаптан құтылғаны үшін Елбасыға, Сыртқы істер министрлігіне алғыс айтты.

Жиын соңында Қытайдағы қазақтардың жағдайы туралы үндеу қабылданды.

Баспасөз мәслихатына еліміздің баспасөз құралдарымен бірге германиялық тілшілер де қатысты.

ҚЫТАЙДАҒЫ СОҢҒЫ ҚАЗАҚ ЕЛГЕ КЕЛГЕНШЕ ЖҰМЫС ТОҚТАМАУ КЕРЕК!

«Ақ жол» партиясы да, «Қазақ үні» газеті де Қытайдағы қазақтар мәселесімен 2006 жылдан бері жүйелі айналысып келеді. Сол жылы Үрімшіге іссапармен барған сол кездегі Оңтүстік Қазақстан облысы әкімінің бірінші орынбасары Ислам Әбішевтың ұсынысымен

мен Үрімшіге арнайы барып, сондағы Қазақстан елшілігі консулдығындағы қазақтардың елімізге келуге виза алуының қиындығы, ондағы қалыптасқан келеңсіздіктер туралы зерттеп, «Қазақ үні» газетіне мақала жазған болатынмын. Ол мақаладағы мәселе туралы сол кездегі «Ақ жол» партиясы төрағасы Әлихан Бәйменов парламентте депутаттық сауал жолдаған еді. Нәтижесінде Үрімшідегі екі адамдық консулдық тағы төрт адамға ұлғайып, консулы ауысты. Содан бері санағанның өзінде «Қазақ үні» газеті осы уақытқа дейін елу шақты материал жариялады. «Ақ жол» партиясының Саяси бағдарламасында да көші-кон мәселесіне баса назар аударылған.

2017 жылы 11-мамырда Астанада «Ақ жол» партиясында өткен латын әліпбиіне өту туралы жиынында «Атажұрт еріктілері» ұйымы төрағасы Қыдырәлі Оразұлы қатысып, алғаш Қытайдағы қандастардың қамалып жатқанын мәлімдеді. Ол академик Советхан Ғаббасов екеуі осы мәселемен Сыртқы істер министрлігіне барып, мәліметтер бергенін баяндады. Бұл мәселе «Қазақ үні» газеті мен сайтында жарық көріп, Қытайдағы қапастағы қазақтар

туралы мәлімет алғаш баспасөзде жарияланды.

Осыдан бір жылдан аса уақыт бұрын «Ақ жол» партиясына «Атажұрт еріктілері» басшылары Қыдырәлі Оразұлы мен Серікжан Біләшұлы және Құл-Керім Елемес пен Бейсен Ахметұлы Қытайда қамауда отырған қазақтардың тізімін тапсырды.

2017 жылы 1-желтоқсанда Бейжіңде өткен Әлем саяси партияларының бірінші форумында «Ақ жол» партиясы төрағасы, Мәжіліс депутаты Азат Перуашев пен «Ақ жол» партиясы төрағасының орынбасары, «Қазақ үні» газеті Президенті, ақын Қазыбек Иса Бейжіңдегі саяси форумда Қытай басшылығына қапастағы 112 адамның тізімін тапсырды. Сонымен қатар «Ақ жол» партиясы атынан да хат берілді.

Сол біз хат тапсырған кездің өзінде олардың ішінен 27 адам сотталып, оның 2-уі өліп кеткен екен. Хат тапсырылғасын сотталғандардан 4-і шыққан. Ал саяси лагердегі 83 адамның 75-і шыққан, сонда 112 адамнан 79 адам шыққан болып тұр. Оның 17-ісі Қазақстанға оралған. Яғни, тізімдегілердің 75 пайыздайы бостандыққа шыққан, бұл жақсы нәтиже деуге болады.

қазақтарды саяси лагер мен түрмелерден босату жұмыстары жалғасуда.

Жақында Кувейт мемлекеті парламентінің вице-спикері Усама Шахин Қытайдағы ұйғырлардың және мұсылман халықтарының негізсіз қамауда ұсталып отырғанын айыптады. Дүниежүзілік Қазақ қауымдастығы құрылтайында қазақтардың қиын жағдайын Елбасыға жеткізген Германиядағы Өмірхан Алтын бауырымыз Қытайдың қылмысына Еуропадағы елдің көзін жеткізумен айналысып жүр.

ҚЫТАЙДАҒЫ САЯСИ ЛАГЕРЬ «ЖҰМАҚ» ДЕГЕНДЕРДІҢ ӨЗІ ЖАТСЫН СОНДА...

Кеше ғана еліміздегі телеарналардан Қытайдағы саяси лагерлерді көруге барған 12 елдің дипломаттары мен журналистеріне ол лагерлерді көзбояушылықпен керемет етіп көрсеткен хабарлар берілді. Қазақстанның Қытайдағы елшісінің кеңесшісі Манарбек Қабадиев те: «Қытай [саяси тәрбиелеу орталығындағы] оларға жақсы жағдай жасаған. Демек, Қытай басшылары өз азаматтарының қамын ойлайды деп айтуға болады. Менің ойымша, Қытайдағы орталық үкімет және Шыңжаң өңірінің басшылары өз азаматтарына жаңа мамандық игеруге мүмкіндік жасап жатыр» деп соғып жіберіпті Тозақты «жұмақ» етіп көрсетуге өзіміздің қазақ ағайындардың жандайшапанып жүруі сүйекке таңба салады. Саяси лагерлер кеңесшіге керемет болса, өзі барып, бір шерлі қазақтың орнына ауысып жайғасын сонда...

Бұл көзбояушылыққа елдің көзін жеткізіп, әшкерелеу үшін еліміздегі Қытайдағы қазақтар мәселесімен айналысып жүрген және басқа да қоғамдық ұйымдар мен қайраткерлер бірлесіп, мәлімдеме жасау керек.

Балшықтан адам жасай алмай жатқанда, сырттағы қазақтарды елімізге көшіріп әкелу кезек күттірмес аса маңызды мәселе!

Әсіресе, Қытайдағы қазақтарды тез көшіріп әкелу керек. Әйтпесе, екі миллиондай қазақтан тірідей айрыламыз, олар енді он жылдан кейін шетінен қытай болады. Сол үшін Қытайдағы ең соңғы қазақ шекарадан өтіп, Тәуелсіз қазақ жерін сүйіп құлағанша, жұмыс тоқтамау керек!

«Америка арманын» білмейтін адам аз шығар, сірә. Бірақ бұл идея кезінде «Түрік арманының» көшірмесі десем, сенесіз бе? Мұны түсіну үшін тарихқа сәл шегініс жасайық. Кезінде Жаңа Дүние «Америка» ашылып, әлем абыр-сабыр күйге түсіп, Испания мен Португалия байлыққа белшеден батты. Бір ғана инктер патшасының байлығы бүкіл КСРО-ның алтын қорынан асып түсетін. 6 тонна алтын, 12 тонна күміс. Бұл тек «Мың бір түнде» ғана кездесетін тәтті ертегі болатын. Бірақ осындай байлық шын өмірде болды және Испанияға әкетілді. Ондаған кемеге тиелген алтын толы сандықтар ырғатылып-жырғатылып испан порттарына келе бастады. Алтынның шамадан тыс көптігінен Еуропада алтын құнсызданып кетті. Расында бұл сұмдық байлық болатын. Испания – Еуропаның алтын тәжіне айналды. Король сарайы мұндай байлықты киелі кітаптардан оқығаны болмаса бұрын-соңды көрмеген еді. Ғалымдар мен саясаткерлер испан сарайына ағылды. Бұл ғажайып «алтын ғасыр» болатын.

АМЕРИКАНЫҢ ЕҢ ҮЛКЕН «ҰРЛЫҒЫ» НЕМЕСЕ БІЗ НЕДЕН ҰТЫЛДЫҚ?

Егер испан халқы еврей мен арабтарды қырғынға ұшыратып, отқа өртегенін тойлап жатпағанда Испанияның тамаша жетістігі жүздеген жылдар бойы жалғасар еді. Бүкіл Испанияны инквизиция өрті шарпыды. Гитлер еврейлерді қалай қырса, кезінде испандар мен португалдар оларды осылай азаптады. Себебі, Испанияда ең бай адам, ғалым, өнеркәсіпші, тігін цехтарында, ұстаханаларда, кітап басу орталықтарында, бояу құятын орындарда, темір балқыту өнеркәсібінде, кеме жасау мен навигацияда, ең ақыры қару жасайтын шеберханаларға дейін еврейлер мен ісмер арабтар қызмет етті. Генуядан шыққан тоқымашының баласы Колумбты саяхатқа шығуға ықпал еткен де осындай өнеркәсіп иелері болатын. Тіпті, Кордова халифаты тұсында бір-бірімен қырқысып жатқан вестготтарға егін егіп, мал өсіру, қала мәдениетін үйреткен де осы арабтар болатын.

Міне, осындай еңбеккер арабтар мен еврейлер жергілікті испан жұртының көзіне шыққан

сүйелдей болды. Испания империяға айналды. Ал қандай империя болмасын өзінің өткен тарихын мінсіз, ұлы халық етіп көрсетуге тырысатыны белгілі. Оларды өлтіру мен азаптау Еуропада «ардың ісі» саналды. Бір сөзбен айтқанда жергілікті халық арабтар мен еврейлерді өлтіру арқылы өз арын тазаламақ.

Осылайша бұр жарып келе жатқан «алтын ғасырды» олар өз колдарымен балталады. Испанияның бұл ақымақтығы Осман сұлтаны II Баязидті қуанышқа бөледі. II Баязид испан королі Фердинандты келеке етіп, бас сауғалап қашқан еврейлер мен арабтарды өз еліне қабылдай берді, қабылдай берді. Оларды көшіріп әкеліп, икеміне қарай жұмыс ұсынды. Қашқындардың көбі ғалымдар, озық ойлы картографтар мен кеме жасаушы шеберлер болатын. Қуғын көрген босқындар түріктің барлық провинциясында жұмыс істеп жатты. Бұл жағдай II Баязидтің ырысын арттырды. Ісмер еврейлер Испаниядағы жаңа

технологияны, кеме жасауды, баспа ісі, ауыр өнеркәсіп үлгісін, жаратылыстану ғылымдарын, қару жасауын зеңбірек құюдың соңғы үлгілерін Стамбұлға алып келді. Ал II Баязид қашып келген еврейлерге Испания мен Португалиядан кек алуға жәрдемдесті. Кек алар күнді олар ұзақ күткен жоқ.

Көп өтпей испандар мен португалдар осы ісінен оңбай таяқ жейді. Жерорта теңізінде испандық, венециялық кемелер кеше ғана құрылған түрік флотынан жеңіле бастады. Арада 100 жыл уақыт өтпей жатып байлыққа белшеден батқан, тонналап алтын әкелген Испания экономикасы күйреген, өнеркәсібі құлдыраған Еуропада ең артта қалған елге айналды.

II Баязид өз әкесі Мехмед Фатихтан үлгі ала білді. «Қандай істе?» деген сұрақ тууы заңды. – Константинополь қамалын алу кезінде Мехмед Жаулаушы ең үлкен сабақ алған еді. Білім мен ғылымды дамытпайынша, ұлы мемлекет құру мүмкін еместігіне көзі әбден жетті. Себебі, қаншама ай бойы түріктің

қайқы қылыш ұстаған әскері қаза тауып, сағы сынуға айналғанда енді қылыш пен кара күштің дәуірі өткенін ол ұғына білді. Міне, осы Мехмед сұлтан Орта Азия түнегінен қашып барған Құсшы деген ғалымды өзіне қабылдайды. Оқиға былай болған еді.

Көздері көрболып, қараңғылықта қармалаған дүмшелер ақыры Азияның маңдайына біткен жұлдыз Ұлықбектің басын шауып, оның ғажайып обсерваториясын талқандап тынды. Алайда олар мұнымен де шектелмеген еді. Енді олар Ұлықбек сарайында жұмыс істеген ғалымдарды қуғындай бастады. Оларға діннен безген, құдайсыз деп тақпаған айыбы қалмады. Қолынан келгенін өлтірді, үлгере алмағанын елден қуғындады. Бұл қашқындардың ішінде бізге белгілісі Ұлықбектің шәкірті, тамаша ғалым Құсшы да бар еді.

Ұлықбектің көзі жойылса да, жазған кітаптарын сақтап қалуға тырысқан Құсшы тәуекелге бас тігіп Самарқаннан қашып шығып, Ақкойлы патшасы Ұзын-Хасанды паналайды. Кейін елші ретінде Стамбұлға келеді. Осы сапарында Осман сұлтаны II Мехмед Құсшының біліміне тәнті болып, таңдай қағады. Сый-сияпат беріп, сондай сұлтан басымен өтініш айтып ғалымды Стамбұлда қалып, ғылыммен айналысуға ақыры көндірді. Табалдырықта тұрған ғалымды төрге шығарған Осман сұлтаны бұл ісіне ешқашан өкінген емес. Керісінше, осындай алтын адамдардың қадірін білмеген Орта Азия үлкен өкініште қалды.

«Дінбұзар, Құдайдан безген» деп айыптаған Орта Азияның сол кездегі билеушілері сүттен ақ та, сол дінбұзар ғалымды паналатқан Осман сұлтаны күнәһар ма? Екі мемлекет те мұсылман, екеуінің де бағыты сүннет жолы. Күні ертен осы өзбектер жан алқымға келіп парсылардан қорғану үшін османдардан қанша рет көмек сұрайды.

Ерлік жөнінен түріктер артық па, өзбектер артық па? Егер олай болса Еуропаның төбесіне найзағай ойнатқан Баязид ақсақ барысы Темірден жеңілмес еді ғой. Еуропадан қашқан еврей-арабтарды, Орта Азиядан қашқан ғалымдарды қабылдай берген сұлтандар осман түріктерінің «Алтын ғасырын» жасады.

Біз бір ғана мысал келтірдік. Ұлықбек, Құсшы секілді қаншама ғалым, оқымыстының наласына қалғанымыз бір Аллаға аян.

Сол кездегі Осман империясы қазіргі АҚШ қолданып отырған әдістің арқасында сондай қуаттылыққа көтерілді. Осман басы істейтін, өзгеше ойлай алатын, идея бере алатын адамдарды импорттаушы ел болды. Әйтпесе, жалаң қылышпен Еуропаны тізерлету ақылға сия ма?

Сіз Аттила немесе Бату хан қылышпен-ақ бағындырды деп байбалам салуыңыз мүмкін. Есіңізде болсын, кез-келген жаулаушы өз заманына тән озық, өзгеше әдістерді шебер менгергенде ғана сол атаққа жете алмақ. Мұнан әрі қараңғылығымызды қорғай берудің қажеті жоқ секілді.

Ә, ұмытып барады екем, Америка қалай «Америка» болды? Америка – өзгеше ойлайтын адамдардан тұрады. Бірақ ол елде мұндай адамдарды «сен космополитсің, діннен безді, мемлекеттің жауысың» деп қудаламайды. Керісінше, мұндай адамдар Америкада ең құрметті адам саналады. Егер шет мемлекеттерден жиналған ғалымдар өз елдеріне кететін болса Америка Ұлттық Ғылым Академиясының 90% зерттеушісін жоғалтады екен. Бірақ олар кете қоймайды-ау, шамасы. Себебі, олар өз елдерінде «Ұлықбектің трагедиясына» ұшырағысы келмейді. Трагедия міндетті түрде өлу емес. Бұл – өз идеяңды жүзеге асыра алмай, тірі өлікке айналу. Өз ішінде бұркылдап қайнағанмен айналаға дымынды бікдейтмеу. Бойыңдағы талантыңды, көкейдегі маржан ойыңды өз еліңде жүзеге асыра алмай арманда кету. Бір сөзбен айтқанда, күн көру, бірақ тірі өлікке айналу.

Ал біздің қанша ғалым-зерттеушіміз шет елге кетіп, қаншасы өз еліңде «тірі өлікке» айналды екен?

Рысбек РАМАЗАНҰЛЫ
тарихшы

■ SAIASAT

ПОРОШЕНКОНЫҢ ЕКІНШІ МЕРЗІМІ ПУТИН ҮШІН ҮЛКЕН ҚИЫНДЫҚ ТУҒЫЗАДЫ

Қазіргі таңда Путин үшін Порошенконың Украина президенті ретінде екінші мерзімге сайлану жағдайы өте ауыр болады екен деген әңгіме айтылуда: бірнеше ай бойы көптеген елдерде саясаткерлердің ең жоғары эшелондарында осындай сөз бар. Кейбір болжамдар бойынша, 2019 жылдың екінші жартысында Ресей экономикасы құлдырай бастайды, Ресейдің жалпы ішкі өнімі қатты төмендейді.

Одан соң Ресей екі соғысқа – Сирия мен Украинаға байланысты үлкен қаржылық және басқа материалдық шығындарға батып отыр. Барлығына қосымша Ресейдің өнеркәсіптегі және жалпы экономикадағы барлық келешегі бар салаларды бұзып жатқан елеулі санкциялардың күші өте зор.

Кремльде ішкі қарама-қарсылықтың қазіргі жағдайының маңызды көрсеткішінің бірі – арнайы қызметтер арасындағы тартыстың күшею жағдайы.

Арпалыс ресейлік бизнесте де жүріп

жатыр – Ресейдегі экономиканың 70 пайызы мемлекеттің қолында. Егер бұл әрекеттер Батыспен «күрес әдісі» және Украинаны жаулап алу үшін күш жинау тәсілі ретінде қарастырылса, қазір Ресейде барлық бизнес үлкен шығынға батып отыр.

Сонымен қатар, Украина «чекістер» басқарып отырған Ресейден тез кету процесін жалғастыруда. Сарапшылардың ойынша, Порошенконың және оның командасынан басқа, Украинада «кез келген» адамды тандау соңғы мүмкіндік

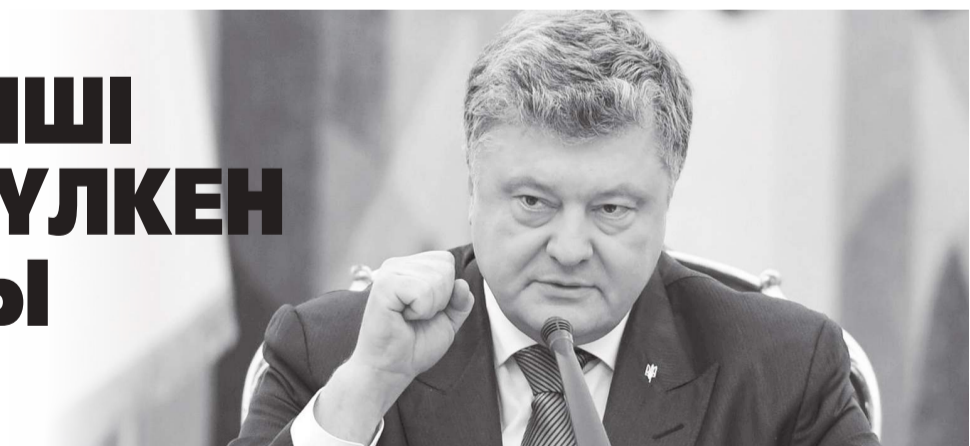
бар. Дегенмен, Кремльде өткен саммитте арнайы қызметтердің болжамы айтылды, оған сәйкес Порошенко 2019 жылдың көктеміндегі сайлауда жеңіп шығады. Сонымен, Ресейдің Батыспен және Украинамен жалпы қарсыласуында жеңіліп қалуы әбден ықтимал барлығы жақсы түсінеді. 2020 жылға дейін Донбасстағы барлық кейінгі іс-әрекеттер мүлдем мағынасыз болады, ал Украинаға тікелей агрессия Ресейдің ыдырауын тездетеді.

Вариант ретінде Путинді ресейлік қауіпсіздік күштері мен оның айналасындағылардың бір бөлігі өзі алмастырады. Содан кейін қайтадан

«қайта құру – перестройка», «демократияландыру» және жаңа «демократиялық» басшылық Қырым туралы келіссөздерге кіріседі және қару-жарақ жарыстарына жаңа шектеулер енгізеді деп болжануда. Жалпы алғанда, постпутиндік Ресей халықаралық құқық шеңберіне қайта оралып, толыққанды ынтымақтастықты қалпына келтіруге күш салады.

Бірақ бұның барлығы – болжам. Оларды тексеруге бір жыл ғана қалды.

Керімсал ЖҰБАТҚАНОВ,
Қазақ-Орыс Халықаралық
университетінің доценті,
тарих ғылымының кандидаты

Мақалада «Латын графикасына негізделген қазақ тілінің әліпбиіндегі» кейбір олқы тұстар көрсетіліп, оны түзетуге қатысты ұсыныстар айтылады және «Жаңа әліпби негізіндегі қазақ тілі емлесінің ережелерінің» жетістіктері мен кемшіліктері сөз етіледі.
Тірек сөздер: әріп, дыбыс, жаңа, әліпби, латын, жазылуы. Қолымызға «Жаңа әліпби негізіндегі қазақ тілі емлесі ережелерінің» 2-ші нұсқа-жобасы тиді. Жобаның 1-ші нұсқасына пікірімізді өз уақытысында айтқан болатынбыз. Енді оның 2-ші нұсқасына байланысты кейбір ойларымызды тағы да көпшіліктің ортасына салмақшымыз.

3) Қазақ тілі оқулықтарында бірде дауысты, бірде дауыссыз деп үйретіліп келген У әрпі бар. Мұның дауыстысы – су дегендегі У да, дауыссызы сау дегендегі У. Дауыссыз У-ды жеке әріппен таңбалауға болады. Ал дауысты У-ды (су дегендегі У-ды) жеке әріппен таңбалауға болмайды. Өйткені дауысты У жоғарыда айтылған И таңбасы сияқты бұл да қос дыбыстың (ұу/уу, уу/уу) тіркесінен тұрады. Сөз болып отырған дауысты дыбыс жаңа әліпбиде Ы таңбасымен белгіленіпті. Мұны (дауысты У-ды) латынның басқа бір әрпімен, атап айтқанда W әрпімен таңбалауға болады.

4) Қазақ тіліндегі Ш дыбысы латын негізді жаңа әліпбиде SH

Елбасымыз «қазақ әліпбиін латын графикасына көшіру керек» деген пікірді айтқан күннен бастап мен осы идеяны жақтаушылардың және оған қуанғандардың бірі болдым. Қуаныштың төркіні – кеңестік кезеңдегі ұлттық тілдерге деген теріс көзқарастардың зардаптарынан құтылатын болды деген үміт еді. Егер латынға өте қалсақ, қазақтың қай дыбысына латынның қай әрпі сай келеді деген мәселелерге байланысты өз зерттеулерімді бірден мақала түрінде жазып, баспасөз беттерінде жариялай бастадым. Бүгінгі күні санап отырсам, ол мақалалардың жалпы саны 11-ге жетіпті.

Сондағы мақсатым – біріншіден, қазақ тілінің дыбыстық заңына

келешек жастарға, шет тілді азаматтарға оқытудың (үйретудің) оңай, әрі оңтайлы жолын іздестіру;

6) Ол үшін әрбір қазақ дыбысын латынның жеке-жеке әріптерімен таңбалау (белгілеу), т.б.

Ерекше айта кететін нәрсе, бұған дейін біз қолданып келген 42 әріптің құрамына кіретін тағы екі әріп бар. Олар – И мен У. Бұлар туралы жоғарыда аздап айттық. Түсінікті болу үшін осы мәселе жайында тағы да қайталап айтқымыз келіп отыр.

Қазақ тіл мамандарының айтуынша У-дың өзі екі дыбыс: бірі – дауысты (бу), екіншісі – дауыссыз (бау). Дауысты делініп жүрген У-ымыздың өзі ҰУ/УУ деген екі дыбыстың қосындысынан

құрамынан шығарып тастау керек (бұлардың жалпы саны – 13). Өйткені, қазақ тілінде бұл әріптермен таңбаланатын төл дыбыстарымыз жоқ.

Екінші кезекте қазақ тілінде бар делініп жүрген И, У, Я, Ю әріптерін де қазақ әліпбиінің құрамына енгізу керек. Өйткені бұлар, жоғарыда айттық, жеке дыбыстардың таңбалары емес, олар – дифтонгтар немесе трифтонгтар.

Маселен, жоғарыда айттық И әрпі ый (қый), ий (кий), үй (бұлтүй), үй (мөлүй) деген жуанды-жіңішкелі, еріндік-езулік болып келетін 4 түрлі түрпетті (вариантты) дыбыстарды белгілейтін екі дыбыстың қосындысын таңбалайды.

У дауыстысы да дәл осындай (У қазақ тілінде, өкінішке орай, әрі дауысты, әрі дауыссыз болып келетін екі дыбысты таңбалайтын әріп екендігі естеріңізде болар – Б.Қ.). Ол – ұу (жұл+уу), үу (күл+уу), уу (қыр+уу), іу (кір+іу) деген 4 түрлі түрпетті екі дыбыстың тіркесіні (қосындысын) белгілейтін таңба.

Я әрпі – бірі жуан, екіншісі жіңішке йа/йә дыбыстарының қосындысынан тұрады. Мыс: қары+йа, кәрі+йә т.б.

Ю әрпі үш дыбыстың 4 түрпеттен тұратын қосындысы: йүү (ою>ойүү), йүү (үю > үйүү), йуу (аю > айуу), йіу (ию > ійу).

Бұл әріптерді (и, у, я, ю) мысалдарда көрсетілгендей жеке-жеке дыбыстарға ыдыратып жіберу керек те, ол дыбыстарды жеке-жеке әріптермен белгілеу керек.

Нәтижесінде қазақ тілі әліпбиінің 17 дыбысы латын әліпбиінің 17 әрпіне сай келеді: а > а, д > д, е > е, г > г, к > к, л > л, м > м, н > н, о > о, п > п, қ > қ, р > р, с > с, т > т, ұ > у, з > з, һ > һ. Сай келмейтін қазақ дыбыстарының саны – 6-ау ғана. Олар: б, ж, й, у, ы, ш.

Егер біз әріп атаулыны шартты таңба деп біліп, қазақ тілінің Б дыбысына латынның [B] әрпін (таңбасын), Ж-ға – [j]-ді, Й-ге – [i]-ді, У-ға – [W]-ны, Ы-ға – [Y]-ды, Ш-ға – [C]-ны әріп ретінде алатын болсақ, онда бізге латын әліпбиінен таңба іздейтін қазақтың 6-ақ дыбысы қалады. Олар – Ә, Ә, Ү, І дауыстылары мен Ғ, Ң дауыссыздары.

Ә, Ә, Ү, І жіңішке дауыстыларын таңбалау онша қиын емес. Латын әліпбиінде бұлардың (І дыбысынан басқаларының) жуан сыңарларының [A], [O], [U] деген таңбалары бар. Егер қазақтың Ы-сын латын әліпбиінде бар [Y] таңбасымен белгілейтін болсақ, онда жоғарыдағы 4 жіңішке дауысты дыбыстарды таңбалау үшін әлгі жуан әріптердің үстіне кішірек келген қолбеу сызықша қойсақ, жеткілікті болады; бірден әлгі 4 жуан дауыстылардың 4 жіңішке сыңарлары (а > á, о > ó, у > ú, у > ý) жасалады.

Қалған Ғ, Ң дауыссыздарға келсек, латын әліпбиінде бұлардың жіңішке сыңарларының таңбалары бар (G, N). Осы таңбалардың үстіне шартты түрде жуандықты білдіреді деп, әлгі белгіні қойсақ болды, бұл дыбыстардың жуан таңбалары жасалады. Мыс.: Ğ, Ñ.

(Жалғасы бар)

Байыңқол ҚАЛИЕВ,
филология ғылымының докторы, профессор,
Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің оқытушысы

ЛАТЫН ГРАФИКАСЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ЕМЛЕСІНІҢ НЕГІЗГІ ЕРЕЖЕЛЕРІ

«Қазақ емлесінің негізгі ережелеріне» (ары қарай – Ереже) тоқталмас бұрын ең алдымен латын графикасына негізделген қазақ әліпбиін түбегейлі шешіп алған жөн сияқты деген ой айтқым келеді. Өйткені қабылданған жаңа әліпбиде Президентіміз Н.Назарбаев айтқан: «Ұлттық код, ұлттық мәдениет сақталмаса, ешқандай жаңару болмайды» деген және қазақ тіл білімінің негізін қалаушы ардақтымыз А.Байтұрсынұлы жазған: «Халықтың сөйлеу тілімен санасу керек» деген тұжырымдар толық түрінде сақтала бермеген. Оған дәлел:

1) Сонау 1912 жылдан бастап күні кешеге дейінгі барлық «Қазақ тілі» оқулықтарында Ы/І дыбыстары қатар беріліп, «бірі – жуан, екіншісі – жіңішке қысаң дауысты» деп түсіндіріліп келген болатын. Жаңа әліпбиде бұлар бір-бірінен жырақ жатқан латынның У, І деген бөлек-бөлек әріптерімен таңбаланыпты. Біздің ұсынысымыз: Егер жаңа әліпбиде қазақтың Ы дыбысын латынның У әрпімен белгілейтін болсақ, онда тіліміздегі осы дыбыстың жіңішке сыңарын (І дыбысын) Ү әрпімен таңбалаған жөн.

2) Кирилл графикасында бір-бірінен әжептәуір айырмашылықтары бар, бірі – ұзын И, екіншісі – қысқа Й-лер жаңа әліпбиде латынның бір ғана І таңбасымен белгіленіпті. Біріншіден, бұлар бір дыбыс емес, екі дыбыс. Екі дыбысты бір әріппен таңбалауға болмайды. Екіншіден, Й – дауыссыз дыбыс. Оны латынның І әрпімен белгілеген орынды болар еді.

Шындыққа жүгінсек, И – бірі жуан (ый), екіншісі жіңішке (ий) қос дыбыстың тіркесі. Мысалы: қый/кий, сый/сий, тый/тий т.б. Біздің ойымызша, бұларды латынның қосарлы Yi/ Yi әріптерімен белгілеген дұрыс болады. Егер осылай еткен болсақ, осы дыбыстарға байланысты жобада көрсетілген 5 бірдей баптар (тармақтар) «Ереже» құрамынан шығып қалған болар еді.

деген қос әріппен белгіленген. Біз бұл қос әріптің орнына латын әліпбиінде бар С әрпін пайдаланған орынды болар еді деген ұсыныс айтқымыз келеді. Біріншіден, SH тіркесіндегі S-да, H-та жаңа әліпбиде жеке дыбыстардың таңбалары ретінде берілген. Екіншіден, С әрпі біраз басқа тілдерде Ш дыбысына таңба ретінде пайдаланылып жүр. Үшіншіден, С деген жеке таңба. Ш дыбысы қазақ тілінде жиі қолданылатындығын ескеріп, оны латынның С деген әрпімен таңбаласақ, қазақ сөздерінің жазылу тұлғасы әжептәуір қысқарған, ықшамдалған болар еді. Тіпті болмаған күнде Ш дыбысының таңбасы ретінде үстіне сызықша белгісі қойылған латынның S әрпін пайдалануға да болады.

5) Кирилл графикасындағы Ч дыбысы жаңа әліпбиде Ch әріптерімен белгіленіпті. Бұл таңбаның жаңа қазақ әліпбиіне қажеті шамалы деп есептейміз. Өйткені, қазақ тілінде Ч деген дыбыс жоқ. Оның орнына тілімізде ежелден Ш дыбысы қолданылып келе жатыр. Мысалы, Шанай, шәйнек, шәшке, шек, т.б. Ал Әскербаевич деген әкесімін қалай жазамыз? – деп сұрай қалсаңыздар, берер жауабым: оны, егер керек болып жатса, Әскербаевіш деп жазуға әбден болады.

6) Жаңа әліпбиде латынның Н әрпі кирилицадағы Н, Х дыбыстарын белгілеуге алыныпты. Сонымен бірге, Н таңбасы Sh (ш), Ch (ч) дыбыстарының құрамында екінші рет кездеседі. Н деген бұл жерлерде дыбыс емес, ол шартты таңба. Егер Н таңбасы жаңа әліпби құрамында осылай екі түрлі мәнде (бірде – дыбыс, бірде – шартты таңба) қолданатын болсақ, мұны миы әлі қатып үлгермеген төменгі сынып оқушыларына қалай түсіндіреміз? Әріп дейміз бе, әлде шартты таңба дейміз бе?!

Осы жерде аздап тарихқа да үңіле кеткен артықтық бола қоймас деймін.

орай латын-қазақ әліпбиін түзу, екіншіден, сол жаңадан жасалған латын-қазақ әліпбиі арқылы дүние жүзілік ғаламтор (интернет) жүйесіне қосылуға қол жеткізу.

Ол үшін алдымен қазақ-латын әліпбиін жасаудағы өз ұстанымдарымыздың басын ашып берейін. Ол ұстанымдар мыналар:

1) Қазақ тілі дыбыстарын латынның 26 әрпімен ғана таңбалау; яғни латынның 26 әрпіне сай келетін қазақ әліпбиін жасау;

2) Жаңа латын-қазақ әліпбиін жасауда нокат (апостроф), қос нүкте сияқты шартты белгілерді, қосарлы әріптерді (ng, gh), болмаса құйрықты әріптерді (ŋ, š) т.б. пайдаланбау. Өйткені, мұндай таңбалар қазақ әліпбиін пайдаланушыларды шатастырады. Оның үстіне қосарлы әріптер мен құйрықты әріптер интернеттің жауы;

3) Жаңадан жасалған қазақ-латын әліпбиін 1929-1940 жылдары өзіміз он жылдай пайдаланған латын әліпбиімен де сәйкестендіру;

4) Әліпбиімізді бізден бұрын латын графикасына өткен Түркия, Өзбекстан, Әзірбайжан Республикалары қабылдаған ұлттық әліпбиілеріне мүмкіндігінше жақындастыру;

5) Жаңадан жасалған латын-қазақ әріптері мен дыбыстарын

тұрады. Бұлардың соңындағы У – дауыссыз, оның ішінде – үнді. Мыс.: бұу (бу), суу (су), күлуу (күлу) т.б.

Дәл осы сияқты И-ды да қосар дыбыстардың қатарына қосуға болады. Өйткені бұл да – ый/ий деген екі дыбыстың қосындыларынан жасалған қосарлы дыбыстар. Мыс.: қый (ки), мый (ми), кий (ки), тий (ти) т.б.

Яғни, бұл екеуі (У мен И) – дыбыстар емес, екі дыбыстың қосындыларынан жасалған әріптер. Олай болса, бұларды (ұу/уу, ый/ий-лерді) бізге қажетті 29 дыбыстың қатарына қоса алмаймыз. Қоспағаннан кейін оларға латын әрпінен балама іздеп әуре де болмаймыз.

Ал «бау» деген сөздегі У дыбысын 19 дауыссыз дыбыстардың қатарына қосып, олардың санын 20-ға жеткізуге болады. Өйткені, ол – біріншіден, дауыссыз, үнді дыбыс, екіншіден, жеке дыбыс болғандықтан, оған латын әріптерінің ішінен балама іздеуге тура келеді. Оны латынның W әрпімен таңбалаған орынды болар еді.

Ол үшін бірінші кезекте қазірге дейінгі қазақ әліпбиінің құрамындағы орыс тілінен енген (енген емес-ау, зорлықпен ендірілген) в, ё, и, ф, х, ц, ч, щ, ь, ь, э, ю, я деген сияқты кірме әріптерді қазақ әліпбиінің

Қазақтың қарымды қаламгер қыздарының бірі – Гүлсім Оразалықызы. Ол қазақ тілі мәселесін алғаш көтергендердің бірі. Гүлсім Оразалықызының қаламынан туған «Нұртас Оңдасынов», «Табын Оржанов», «Шахмардан Есенов» атты ғұмырнамалық-деректі хикаяттары өскелең ұрпақты ұлттың болашағын ойлауға және оған қамқор болуға шақырады. Қай кезде де өзінің өткір ойымен ерекшеленетін Гүлсім апаймен тілдесіп, өзі терең зерттеп келе жатқан Оңдасынов әлеміне ендік. Сонымен қатар, қоғамдағы кейбір өзекті мәселелерге қатысты да ой-пікірін білдік.

Гүлсім ОРАЗАЛЫҚЫЗЫ, журналист, оңдасыновтанушы:

– Гүлсім Оразалықызы, білім-міше, негізгі мамандығыңыз – филолог. Ал жүгі ауыр журналистикаға келуіңізге не себеп болды?

– Иә, мен қазіргі Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды мемлекеттік университетінің филология факультетін бітірдім. Жолдамамен шалғайдағы Егіндібұлақ ауданына жіберді. Барғым келмеді. Себебі күйеуім – студент, балам бар. Осыны сезген жездеміз Ебіней Бөкетов: «Батыр-ай, жұмысқа қайда барғың келеді?» деді. Мен мұғалімдік қолымнан келмейтінім, телевизия, әлде, газетте істегім келетінім айтып едім, бірден ол кісі: «Орталық Қазақстан» газетінің редакторы Рамазан Сағымбековке айтайын, өзі бір білікті редактор... газет жақсы ғой, жазғаның тасқа басылып қалады...» деді. Өмірімде бір мақала жазып көрмеген мен абырой-беделі «Социалистік Қазақстаннан» (қазіргі «Егемен Қазақстаннан») бір де бір кем түспейтін, облыстық «Орталық Қазақстан» газетінен бір-ақ шықтым. Бүгінде журналистік жолға түсірген Ебіней Арыстанұлы жездемізге айтар алғысым шексіз. Ол кісінің жары Зүбайра Дүйсенқызы Қазақстан Үкіметін он үш жыл (1938-1951) басқарған аса білікті басшы Нұртас Оңдасыновтың қарындасы, біздің апамыз... Содан газетте әуелі хат тіркеуші, сосын Мәдениет, Білім бөлімдерінде тілші болып қызмет атқардым.

Әрине, алғашқы жылдары қатты қиналдым, журналистиканы тастап та кеткім келді, бірақ төздім, іздендім, үйрендім. Түсінгенім, журналистика тек үйренумен келмейді, бойында зәредей болса да жазуға деген қабілет болуы керек. Сол аздаған қабілет шығар деймін алға сүйрелеп келе жатқан, ол үшін жаратушыға рахмет! Білімсіз, еңбексіз қабілетіңіз де сізге «қарайласа» алмай қалады, шамам келгенше білім жинадым, еңбек етуден қашпадым, анам жарықтықтың бірде: «қызым-ай, түнімен жазу жаздың, көз майың таусылды-ау!» деп, аяғаны есімде.

Енді үйрену үшін де үйрететін ұстаз болуы керек қой. Журналистикадағы ұстазым орысша, қазақша бірдей жазатын, өте білімді, тура айтып, тік сөйлейтін Зарқын Тайшыбаев ағамыз. Ол кісі бүгінде филология ғылымдарының докторы, профессор, қазір Қызылжардағы М.Қозыбаев атындағы университеттен журналистика кафедрасын ашып өзі соның меңгерушісі. Орталық Қазақстан аймағында журналисти-

ол кісі де біртүрлі болды, сосын: «Балам, сен мен үшін ешкімнің алдында ұялмайсың!» деді. Есімді жидым. Мына кісі мені күдіктеніп отыр деп қалды-ау деген ой жалт ете түсті де: «Ия, ата, бәрін қолға аламын, қадағалаймын» – дедім сасқалақтап. Қанша жерден аса ауыр, нәубет жылдарында қызмет істесе де мен Нұртас Оңдасыновтың осы сөзіне, оның қолының да, арының да тазалығына сенемін!

«МАҒАН ХАЛҚЫМНЫҢ ҚҰРМЕТІНЕН АРТЫҚ СЫЙДЫҢ ҚАЖЕТІ ЖОҚ»

– Гүлсім апай, осы тұста тарқатып айтып беріңізші, Оңдасыновтың биліктен кейінгі өмірі Мәскеуде өтті, неге Алматыға келіп тұрмады?

– Осы сұрақты қойса екен деп отыр едім. Ол кісі Мәскеу асып кеткеніне өмір бойы іштей өкініп өткен адам. Бірде өзі: «Менің бір қателігім – қызметтен босаған соң, Мәскеуге емес, Алматыға көшуім керек еді» – деді. Біз: «Неге

айтқанда, адам сияқты шығарып та салған жоқ. Қайта, айналайын Гурьевтің халқы Оңдасынов қоштасу сөзін айтып болған соң трибунадан жібермей, он бес минут қол соғып тұрып алған ғой. Өйткені, ол халықтың нағыз қамқоршысы болды. Сол сәтті тебірене отырып: «Маған халқымның құрметінен артық сыйдың қажеті жоқ!» – деп, ойға алатын.

«Нұртас Оңдасынов неге Алматыға келіп тұрмады?!» деген өкініш менде де бар. Осыдан үш-төрт жыл бұрын әл-Фараби атындағы Ұлттық университетінің журналистика факультетінде Нұртас Оңдасыновтың «Арабша-парсыша-қазақша сөздіктерінің» тұсаукесері болды. Сонда сөз сөйлеген белгілі тарихшы Талас Омарбеков: «Мен Оңдасыновты біздің жастарымыздың, жалпы халықтың кеңінен білмеуін мынадан деп ойлаймын, ол кісі Гурьевтен зейнеткерлікке шыққан соң Мәскеу емес, Алматыға көшуі керек еді. Қазақта сөз бар «көзден

сын айтқанда, «қанды креслоға» келіп отырды. Оңдасыновты да жарты жылдай қыспаққа алып, кейін тоқтатқан. Осындай қауіпке қарамастан, ақырын-ақырын анық баса отырып, халықтың мәселелерін шеше берген. Соғыстың жүріп жатқанына қарамай жоғары оқу орындарын ашқан Ғылым Академиясын ұйымдастырған, консерватория, ЖенПИ, Шет тілдер институты, облыстардан екі жылдық Мұғалімдер институты... толып жатыр.

Ең бастысы, Нұртас Оңдасынов бойында ұлтына, өз халқына деген аса бір құрмет, сүйіспеншілік болған. Қазақтың тілін, дәстүр-салтын дамытып отырған. Шериядан Елеукуенов ағамыздың айтқан сөзі ойыма оралады: «Соғыс жылдарында Нұртас Оңдасынов Кенді Алтайға келді, халықтың алдында сөз сөйлеп, ұлттық көкбар, бәйге, айтыс өнерін ұмытпаңыздар, жастарды жауынгерлікке, ойы ұшқыр болуға тәрбиелейді деді. Өзі шешен. Сол кезден бастап пір тұтып кеттім.

«ӨЗ ҰЛЫН, ӨЗ ЕРЛЕРІН ЕЛ ТЕГІ ҚАЙДАН

ка саласының өркендеуіне өз үлесін қосып келе жатқан адам.

Қарағанды өңірі өнер тұнған аймақ. Естайдың әнін тамылжыта шықайтын Құралай Шәймерденова, актерлардан Халық артистері: Жәмила Шашкина, Қарғаш Сатаев, Әсия Абылаева... гастролдік сапармен келген: Роза Бағланова, Бибігүл Төлегенова, Роза Рымбаева, дирижер Төлепберген Әбдірашев, атақты опера әншілеріміз: Ермек Серкебаев, Әлібек Дінішев... осындай өнерпаздардан сұхбат алу және қарағандылық ғалымдар, физика-математика ғылымдарының докторы Мұхтарбай Өтелбаев, техника ғылымдарының докторы Асылхан Данияров туралы жазған очерктерім журналистикада «тұрақтап» қалуыма ықпал еткен дүниелерім...

– Мемлекет және қоғам қайраткері Нұртас Оңдасынов туралы үш кітап шығардыңыз, бұл тақырыпқа қалай келіп жүрісіз?

– Шындығына келсем, әу баста Нұртас Оңдасыновтың өмірі мен қайраткерлігі туралы жазамын, зерттеймін деген мақсат болған жоқ. Ол кісінің өзі түрткі болды, қайтыс боларынан бір ай бұрын қарындасы Зүбайраға «маған Гүлсімді алып кел» деп хабарласып, содан апамыз екеуіміз Мәскеуге бардық. Қасында бір апта болып, біраз әңгімесін ұнтаспаға жазып (бұл жазбалар «gulsimo.kz» сайтына жарияланған), бірнеше қорапқа салып дайындап қойған қолжазба-құжаттарын алып елге қайттым. Баспада жатып қалған «Арабша-парсыша-қазақша түсіндірме сөздіктері» қадағалауымды сұрады, өз өмірінен енді бастаған жиырма беттік естелігінің қолжазбасын аманат етті, бай кітапханасын туған жеріндегі мектепке сыйға берді... міне, сол күннен бастап Нұртас Оңдасыновтай халқын сүйген, халқы оны сүйген басшы-қайраткердің аманатын арқалап, жауапты болып келемін...

– Оңдасыновтай қазақтың біртуар азаматы өмір бойы жиган-тергеніңіз өзге емес, өзіңізге аманаттаған сәтте қандай күйде болдыңыз?

– Қуанған жоқпын, қобалжып қалдым. Менің елп ете түспегеніме

көшпедіңіз Алматыға?» – дедік. Бізге қарап тұрып: «Е, балам, мені кім шақырыпты Алматыға» – деді. Шақыруға болушы еді, бірақ ешкім шақырмады. Ол кезде республиканың бірінші басшысы, өзінің шәкірті Дінмұхамед Қонаев болатын. Ол кісі, тегінде, жоғарғы, Мәскеу жақтың ауайына қарап шақыра алмады Алматыға. Содан қарызданып-қауғаланып, Мәскеуден кооперативтен үй алып, көшті.

Мынадай да пікір бар, «Оңдасыновты Мәскеу әдейі шақыртып алды, қасымызда ұстайық деп» деген. Бұл шындыққа жанаспайды, олай шақырса қамқорлық жасап, үй әперер еді ғой. «Нұреке, келіңіз Алматыға, үйіңіз дайын» деп бір басшы айтпаған соң, көңілі қалып Мәскеуге қарай жылжып кетті. Тіптен, ол кісінің қызметтен түсірерде жөндеп алғыс айтып, Қазақстанның Орталық Комитетінен лауазымы биіктеу бір басшы келмеді де, турасын

кетсе – көңілден кетеді» деген, ол кісі республикадан ұзаққа тұрды да байланыс аз болып, жазылуы, жариялануы аз болып қалды. Әйтпесе, Оңдасыновтың халыққа сіңірген еңбегі Қонаевтан әрі болмаса, бері емес еді, кейбір жерлерде артық та болатын» деді. Біз де осы пікірге қосыламыз, үнемі айтып та жүрміз.

– Нұртас Оңдасыновтай қайраткерден, ел басқарған басшыдан бүгін не үйренуіміз керек? Былай алып қарасаңыз, біздің «тоқырау» деп торығып жүргеніміз Оңдасынов басшы болған кезден ауыр емес қой, аштық жылдарынан кейін... соғыс... құлдыраған экономика... қиын кезде басшы болып, елді басқарған екен. Не үйренуге болады?

– Ой, айналайын, Гүлмира, Оңдасыновтан үйренеріміз көп, егер ондай мақсат қоя білсек... Ол Үкімет басына 1937 жылдан кейін, өзінің алдындағы Үкімет басқарған: М.Мырзағалиев, С.Сейфуллин, Н.Нұрмақов, О.Исаевтарды «халық жауы» деп атып тастаған, тура-

Қазір ойлап қарасам батырлық қой. Мұндай ойы бар адамдарды отыз жетіде «халық жауы» деп атып жіберді емес пе?!».

Халықтың ақыл-көнесіне құлақ түрген басшы. Барған жерінде «ал, халқым айтыңыздар, қандай мұқтаж-талаптарыңыз бар?» – деп, бірінші соларды тындап алады екен. Шешім-кесімін соған қарап шығаратын көрінеді.

Бірде бізге: «Балам, мен басым жастыққа тиерде халқымның жағдайын қалай жақсартсам екен деп жатып, тұрғанда да осы оймен тұратынмын» дегені бар еді. Оңдасыновпен бірге қызмет істеген, әріптес болған адамдар «халқым деп туған нағыз басшы еді!» дейтін.

Кабинетте көп отырмайды екен, екі көмекшісімен бірге, мөрін қалтасына салып, республиканы аралап, проблеманы істің басында шешіп жүре берген. Қонаев та «Өтті дәурен осылай» кітабында Оңдасыновтың осы қасиетін

ЕСКЕРМЕСЕ, алсын кемеңгерін»

баса айтады. Біледі. Өйткені, бұл кісі Ондасыновтың өнеркәсіпті басқаратын он жыл орынбасары болған, «мен Ондасынов ұстаханасынан шықтым» деуі де сондықтан.

Өте талапшыл, берген тапсырмасын ұмытпаған, уақытында сұрап отырған. Ел аралаған кезінде екі адамды іздейді екен, бірі – өнерлі жастарды, екіншісі – әңгіме білетін қарттарды іздеген. Өнерлі жасты кездестірсе балаша қуанып, бірден көмекшілеріне тапсырма беріп оқытуға, білім алуына көмектеседі екен. Оған бір ғана мысал қазақтың тұңғыш мүсіншісі Хакімжан Наурызбаевты айтуға болады. Ал ауылдағы қазыналы қарттарды кездестірсе, жақсы әңгіме естісе блокнотына жазып алады екен. Мысалы, өзіне мәлімет жетісімен, соғыстың жүріп жатқанына қарамастан, маңғыстаулық жыршы Мұрын Сенгірбайұлын ұшақпен алдыртып, қасына ақын Мәриям Хакімжанованы қосып Сыпыра жыраудың мұрасы «Қырымның қырық батырын» қағазға түсіріп, радиоға да жазғызады, қазір ол Алтын қорда сақтаулы.

Алматының әсем табиғатына қамқоршы болған, қаланың ортасында жүз жыл болған еменді кескізбей, қарауыл қойғызып алып қалған. Ал қазіргі Ботаника бақшасында өсіп тұрған пальмалар мен субтропикалық өсімдіктерді соғыс жылдарында сонау алыс аймақтардан алдырған. Ботаникалық баққа барсаңыз, бәрінің тарихы жазулы тұр.

Басшы боп барған жерінде жергілікті жердің кадрларын өсірген, тәрбиелеген. Ондасынов мектебінен шыққан: Сағидолла Құбашев, Саламат Мұқашев, Закаш Камалиденов, Сәкен Шакабаев, Сафи Өтебаев, Ғарай Сағымбаевтар өткен ғасырдың жетпісінші-сексенінші жылдары республиканы басқарған, Ондасынов мектебінің

«шәкірттері», бұны өздері айтып жазып, мақтан етіп кетті.

Ондасынов басқарған Үкімет ұжымында ұсақ-түйек деген болмаған, архив құжаттарына қарасаңыз, өндірісті дамыту, ауыл шаруашылығына қаражат бөлу, жастарды Мәскеу, Ленинградқа оқуға жіберу, дәрігер, мұғалімдердің жағдайын жақсарту, балаларға қамқорлық... айтып тауысу мүмкін емес, тіптен, құрт-құмырсқаның, тышқанның көбейуіне жол бермеу керектігіне дейін өз отырыстарында қараған, шараға шешім шығарған. Нағыз халықтық Үкімет болған.

Менің ойымша, мемлекет қызметкерлерін дайындайтын оқу орындарында «Ондасынов тәлімі» деген сабақ өткізсек артық емес. Біз бұдан ұтпасақ ұтылмаймыз, халықшыл, мемлекетшіл басшы дайындай аламыз. «Великая депрессиядан» (1929-1939) Америка халқын алып шыққан президент Рузвельт: «Мемлекетті бизнесмендер емес, халықшылдар, мемлекетшілдер басқаруы керек!» деп ұран тастаған. Өзі кәсіпкер, бай бола тұрса да халық мүддесін, жаны мемлекетшіл, халықшыл адамдар жақсы түсінеді, нәтиже болады деп пайымдаған. Сөйтіп, бай банкирлер мен бизнесмендерді мемлекет қызметінен ығыстырады. Күшті қарсылық көреді. Олар атактары мен дәулеті жер қайыстырып тұрған Форд, Рокфеллер... дегендер еді. Табандылық танытады. Осы реформасы арқылы ол Американы «Зор дағдарыстан» алып шығады, адамзат тарихында «ұлы басшы» деген аты қалды. Міне, бізге «Ондасынов тәлімі» халықшыл, мемлекетшіл басшыларды тәрбиелеу үшін қажет.

– Ол үшін не істеу керек?

– Бұған жаңалық ойлап табудың қажеті жоқ. Ең әуелі мектепте оқылатын тарих пәні жөндеп жазылуы керек. Мысалы, бір қайраткердің суретін қояды да, ол пәленінші жылы туған, мы-

надай-мынадай қызмет істеген... пәлен жылы өлді деп, қысқа қайыра салды. Балаға әсер етпейтін құрғақ сандар әншейін. Мысалы, Ондасынов туралы айтқанда, Хрущевтың Өзбекстанға үш ауданды неге бермейсің дегенін Ондасынов: «Ол менің жерім емес, ол – халықтың жері, беру, бермеуді халық шешеді!» дегенін, әйтпесе, тағы да сол басшыға Солтүстік облыстардан Тыңды көтерейік дегеніне: «Көтерсек көтерейік, оған біз қарсы емеспіз, бірақ тыңды көтеру үшін аштық жылдары еласып, шет мемлекеттерге кетіп қалған қазақтарды шақырайық, сосын көтерейік» деп бетін қайтарып, тосқауыл көрсеткенін неге жазбасқа. Мұндай фактілер бала санасына әсер етеді, ертең ол мемлекет қызметіне араласқан кезде нағыз елін-жерін қорғай алатын, жаны ашитын басшы болып шығады.

Екіншіден, ақпарат беттерінде жазылуы керек, айтылуы керек, деректі, көркем фильмдер түсіріліп, жалпы халыққа көрсетілуі керек.

Үшіншіден, әрбір қаладан көшеге, мектептерге, яки, колледжге аты беріліп, ескерткіш орнатылуы керек.

Төртіншіден, өзі ашылуына бастамашы болған Алматыдағы мемлекеттік Қыздар педагогика университетіне, жабылып қалып, өзі Сталинге кіріп жүріп қайта аштырған Шымкент Технология университетіне Ондасынов есімін берсе әбден ылайықты.

Тіптен, Атырау мен Маңғыстаудан өндіріліп жатқан мұнайдың бәрі дерлік Ондасынов Қазақстан Үкіметін басқарып тұрғанда, сосын Гурьев облысына Бірінші хатшы кезінде табылған қен байлықтары. Біз кен орнына Ондасынов есімін берсе артық емес.

Айтуға ұят, Атырауда ол кісінің атында он үйі бар көше бар, басқа түк те жоқ. Сол Атырауды саз

батпаққа батып жатқан жерінен экономикасын да, мәдениетін де көтерген Ондасынов еді. Қазіргі Халел Досмұхамедов атындағы университеттің, Дина Нұрпейісова атындағы Ұлт-аспаптар оркестрінің негізін қалған, Астрахань облысында жермен-жекпен болып, жойылудың аз-ақ алдында тұрған Құрманғазыға арнап үлкен кесене тұрғызған, оған Ахмет Жұбанов пен Хамит Ерғалиев бастаған бір топ ақын-жазушыларды жіберіп, ашқызған Ондасынов екенін қазір бірді-екілі көненің көзі білмесе, жастар бұл мәліметтен мақұрым.

«Өз ұлын, өз ерлерін ескермесе, ел тегі қайдан алсын кемеңгерін!» деп айта-айта жақ талды...

ЖҰМЫС ІЗДЕП ҚАҢҒЫП ЖҮРГЕН ҚАНДАСТАРДЫ КӨРУДЕН АСҚАН АЗАП ЖОҚ

– Қоғамдағы қандай мәселе сізді қатты толғандырады?

– Гүлмира-ау, бүгінде жан дүниемізді толғандыратын дүние аз болып тұрған жоқ-ау! «Қартайдық, қайғы ойладық, ұлғайды арман» деп Абай айтқандай, біз де қартайып келеміз-ау деймін, уайым көп. Өзің үшін емес, болашақ үшін, ұрпағың үшін. Қазақстан Қытайға қарыздар дегенді жазып, айтып жатады, осыған қатты аландаймын.

елден бәрін үйренгенде осыны неге үйренбейміз? Түсініксіз. Өз халқымызды өзіміз тонағанда не болды?! Маған сұрақ қойылады, жер байлығы жоқ мемлекеттер де шылқып бай болып отыр ғой деп. Дұрыс. Ондай мемлекеттер адам ресурсын, адам ақылын пайдаланып, ғылымды дамытып, сол арқылы жақсы өмір сүріп отыр. Бізде жер байлығы да, адам байлығы да шет елге ағылып кетіп жатқандай. Бұны тез тоқтатпасақ, онсыз да аз халық мүлдем азайып кетеміз. Есіңізде болсын, халық аз жерде бизнестің даму мүмкіндігі де азаяды. Халық саны көп болған сайын сұраныстың көп болатыны анық.

– Тәуелсіздік туралы не айтасыз?

– Қандай тәуелсіздік туралы сұрайсыз? Жалпы, бұл, бір жағынан өте күрделі, философиялық та сұрақ. Жалпы, жаратылыстың өзі бір-біріне тәуелді емес пе. Жер, Ай, Күн... тартылыс заңына тәуелді. Тәуелсіздік бұзылса бітті, ақырзаман деген – сол. Экономикада тәуелсіздік деген болмайды, онда сауда-саттықтың қарым-қатынасы үзіледі. Мысалы, бір жылға Қытайдан өтетін заттарды тоқтатып, шекараны жауып тастаңызшы, не болар екен...

Қысқасы, бұл менің үнемі ойланым, бір шешімге келе алмай жүретін сұрағым. Драматург Ибсен айтады: Қоғамдағы тәуелсіздік – ондағы шындық пен бостандық деңгейі» дейді. Сіз қалай ойлайсыз, бізде олар бар ма?

БІР ӘНІМЕН-АҚ ҚАЗАҚ ӘН ӘЛЕМІНІҢ ТАРИХЫНДА ҚАЛАДЫ ДЕП ОЙЛАЙМЫН

– Сіздің жарыңыз Исламхан Байгисиев ағамыз ел арасында кеңінен танымал бірқатар әндердің авторы екенін білеміз. Ол кісінің шығармашылығы туралы аз-кем сыр тарқатсаңыз?

– Бозбала шағында жазған «Аққулар», Мұқағалидың сөзіне жазылған «Қазақстаным» және «Қос жұлдыз» атты әндері бар. Қазақ радиосынан жиі беріледі. «Қазақстаным» әнін Астанадағы мюзикл театрының жастары орындап жүр. Папкасында жатқан әндері көп. Ол кісінің кемшілігі – әндерін жариялауға, жарнама жасауға жоқ. Менің ойымша, оның «Аққулар» әнімен-ақ ән әлемінің тарихында қалуға қақысы бар. Бұл пікірді мен емес кезінде Илия Жақанов ағамыз айтқан. Сапасыз жүз әннен сапалы бір ән артық шығар...

– Бүгінгі өскелең ұрпаққа айтар ақыл-кеңесіңіз?

– Айналайын-ай, ақыл айту оңай-ау... Негізі Нұртас Ондасынов өз өміріне өзі қортынды жасап, мемлекет басқарған адамның, жалпы Адам атаулының қандай болу керектігіне бағыт-бағдар беріп кеткен. Одан асып мен ештеңе де айта алмаймын.

Нұртас Ондасынов:

– Біріншіден, ешкімнің жаны мен қаны мойнымда жоқ – Арым таза!

Екіншіден, ешкімнен, ешқашан пара алған емеспін – Қолым таза!

Үшіншіден, адамдарды руға, жүзге бөлген емеспін – Жүзім таза!

Жастарға айтар ақылым да, тілегім де осы!

Сұхбаттасқан
Гүлмира
САДЫҚ

Который год наше министерство сельского хозяйства занимается прожеками, «Нью-Васюками», прогнозами об экспорте мяса, докладами о будущих достижениях и т.п.! И вместо реальной работы профильное ведомство выдавало «на-гора» одни проекты на будущее.

ВМЕСТО ПРОЖЕКТОВ ДАЙТЕ МЯСО!

Чтобы «прикрыть» незавидное положение в сельском хозяйстве, в 2011 г. чиновники заявили, что к 2014 г. импорт казахстанского мяса в Россию достигнет 60 тысяч тонн в год, а к 2020 г. планировалось экспортировать до 180 тысяч тонн! В 2017 г. в РФ было экспортировано 5 тысяч тонн мяса — вот настоящая цена таких «прожектов».

В 2015 г. появилась удивительная новость: Казахстан в 14 раз увеличил экспорт мяса крупного рогатого скота. При ближайшем рассмотрении оказалось, что это за последние 5 лет и экспортировано около 12 тысяч тонн мяса и мясной продукции. Это очень мало. Для сравнения, в 1990 г. Казахстан производил 1,5 млн тонн мяса, 347 тысяч тонн из них шло на экспорт.

Когда прожекты не получились в тоннах, решили перейти на доллары! И в 2018 г. Минсельхоз пообещало золотые горы: выручка от экспорта мяса для Казахстана может составить 2,6 млрд долларов! Речь шла о продаже баранины и говядины. Почему-то в новостях не сообщили более конкретные цифры: за сколько лет (или за один год?), сколько это будет в тоннах и т.д. По грубым подсчетам, даже если будут продавать очень дорого — 250–350 тысяч тонн мяса! Опять вместо предыдущей провальной программы экспорта мяса — новые прожекты?! Например, в 2017 г. экспорт всей сельскохозяйственной продукции РК составил 2,4 млрд долларов, в котором мясо занимает последние позиции.

Да, в 2018 г. вырос экспорт — 19,4 тысяч тонн говядины, всего — 34 тысячи тонн мяса. Но при этом в Казахстан за 9 месяцев 2018 г. ввезли 175,24 тысяч тонн мяса и мясопродуктов, в том числе увеличился импорт мяса птицы из США до 140 тысяч тонн!

Это старая проблема: вместо развития фермерских и личных подсобных хозяйств (ЛПХ), сельской инфраструктуры, переработки сельскохозяйственной продукции и т.д. деньги уходят к немногочисленным монополистам с «легким решением» — откормочной площадкой. Создание в неблагополучной отрасли неких мясных «оазисов» — это больше похоже на работу по копированию опыта развитых стран. По-

КРИЗИС С «ОТКОРМКОЙ»: КОГДА МИНСЕЛЬХОЗ ВОЗЬМЕТСЯ ЗА ОВЦЕВОДСТВО?!

этому импортные коровы самых элитных пород болеют и гибнут в наших степях.

Остается открытым вопрос, почему МСХ не закупает для увеличения поголовья домашнего скота у соседей с близкими климатическими и другими показателями, например, коров и телят в Беларуси, Украине, овец — в Монголии с улучшением селекционно-племенной работы (заодно перенять опыт хозяйствования)? Потому что — это дешево и требует больше работы?

Все это должно строиться на грамотной основе с возрождением позабытых методов введения сельского хозяйства, в том числе колхозов, отгонного животноводства, лиманного орошения, сельскохозяйственных опытных станций, машинотракторных станций и т.д. Необходимо возрождать и позабытые сельские коэффициенты оплаты труда, которые были бы материальным стимулом для привлечения специалистов, рабочей силы, работников в социальной сфере, в том числе и из городов. Минсельхоз на местах не определяет «политику» — все решают акиматы, и это противоречие тоже необходимо решать на системной основе.

КАЗАХСТАН МОЖЕТ ПОТЕРЯТЬ СВОЙ БРЕНД?

Насчет того, что импортное мясо не доходит до прилавков. Доходит. Под видом местной продукции продается мясо из Китая,

которое забивают на мясо и продают на рынке. Мол, многие так делают.

Если действительно так обстоят дела с откормом КРС в нашей республике, то развитие животноводства ждет незавидное будущее и известному, экологически чистому продуктовому бренду Казахстана придет конец.

Такое мясо трудно определить по виду: оно похоже на т.н. мраморное мясо, со многими прожилками, кажется жирным, иногда в некоторых местах могут быть белесые пятна (следы от укола или лекарства?), «вялое», может быть не эластичным в вареном виде, как будто пластилиновое. Трудно определить и по вкусу. Например, мы длительное время покупали на рынке у одного продавца мясо из Талдыкоргана, но в прошлом году

было в 1998 г. — 9,5 млн голов. По итогам 2017 г. оно составило 18,3 млн голов.

Наряду с мясом отрасль может давать овчину, каракульские смушки и шерсть. Но самая главная перспектива овцеводства — в производстве и поставках на внутренний рынок и экспорт именно мяса. Существующие рынки баранины в арабских странах имеют тенденцию дальнейшего расширения. Имеется потенциальная возможность существенного роста спроса на баранину и в России. С 2017 г. появилась хорошая возможность экспортировать такое мясо и на огромный рынок Китая.

Но у овцеводства есть ряд системных проблем: сезонный характер производства баранины, несоответствие качества отечественной баранины потребностям внешних рынков, неблагополучная эпизоотическая ситуация. А также низкий уровень государственной поддержки овцеводства (на фоне КРС почти нулевой).

Для выхода из такой ситуации необходимо провести технологическую переориентацию овцеводства с целью устранения сезонности производства баранины, необходимо стимулировать переход овцеводческих хозяйств на проведение окотно-расплодной кампании в осенний и зимний периоды.

Для повышения качества баранины и решения проблем моноэстричности необходимо активизировать научно-исследовательскую работу в этих направлениях путем выделения грантов и дополнительных средств на целевое финансирование таких научных тем.

Необходимо ввести новые целевые программы по льготному финансированию проектов по развитию производственной инфраструктуры овцеводства (строительство производственных помещений, овчарен для проведения осеннего и зимнего окота, специализированных откормплощадок, стригальных пунктов, обводнение пастбищ, создание кормовой базы и т.д.).

Усилить ветеринарное обслуживание овцеводства путем полного охвата ветеринарно-профилактическими мероприятиями все овцепоголовье в соответствии с ветеринарными нормативами и с учетом эпизоотической ситуации местности, обеспечив их полное финансирование.

Усилить меры господдержки овцеводства путем расширения существующих бюджетных программ и принятия новых направлений государственной поддержки. Только часть немалых средств государства, направляемых сегодня на производство говядины, можно переориентировать на овцеводство для получения результата.

К этой работе надо будет максимально привлечь и ЛПХ через их кооперирование, для начала по вопросам откорма ягнят после отбивки. Причем их надо объединять в сервисно-сбытовые кооперативы, при сохранении полной их самостоятельности. При решении этих вопросов можно достичь поголовья 35 млн голов, что позволит Казахстану без ущерба для собственного потребления поставлять в другие страны около 200 тысяч тонн диетического мяса в год».

оно стало терять прежние качества — появилось подозрение, что это мясо животных, накаченных стимуляторами роста.

В итоге мы перестали покупать у этого продавца, до сих пор в поисках настоящей и экологически чистой говядины; отчасти перешли на баранину — пока она не потеряла своего качества, изредка на столе — конина. Вроде жеребят невозможно вырастить на стимуляторах роста. Недавно стало известно, что в Китае, в провинции Хубэй все овцефермы кормят животных стимулятором роста и продают мясо в разные провинции.

Впрочем, стимуляторы роста для коров — медикаментозные средства, усиливающие рост и привес животных, официально продаются, как и для птицеводческих хозяйств. Вопрос о качестве и количестве этих препаратов, не говоря о дешевых китайских стероидах.

КОММЕНТАРИЙ ОТ ЭКСПЕРТА

Известно, что наше Минсельхоз «забыло» об овцеводстве, занимаясь в основном «откормочными» проектами и разведением КРС. Однако эта проблема всплыла в связи с открытием китайского рынка для нашей баранины.

Известный эксперт, доктор экономических наук Толеутай Рахимбеков дает следующий компетентный комментарий: «В мире растет потребление баранины и, особенно, ягнятины, как низкохолестеринового мяса. Кроме того, их производство прибыльно. Рентабельность достигает 300%. Это по данным российских ученых из ВНИИ овцеводства. И у нас, даже при скудном уровне господдержки, овцеводство развивается неплохими темпами. Содержание овец несет значительно меньше рисков, чем содержание крупного рогатого скота.

Поголовье овец и коз в Казахстане в 1991 г. достигло почти 35 млн голов. Самое минимальное

Кыргызстана, Узбекистана и др. Беларусь поставляла мясо старых коров. Была информация, что Китай под видом говядины завозил свинину, добавляя красители и химикаты, а вместо натуральных яиц — синтетические. Ныне технология заморозки такова, что трудно отличить свежее мясо от размороженного; также импортное мясо может идти и на фарш, продаваемый в магазинах. В данном случае лишь по вкусу, редко по внешнему виду, можно отличить привозное мясо от местного и то не всегда.

Естественно, никакой продавец не выдаст эту «государственную тайну». Но как-то один продавец в супермаркете оговорился. На вопрос «откуда мясо?», он ответил: «из Казахстана», хотя мы имели в виду — из какой области или района нашей республики. Если мясо наше, то нет смысла говорить — «из Казахстана».

Но это еще полбеды. Несколько лет тому назад прочитал в интернете рассказ одного фермера из ВКО. У него крестьянское хозяйство, живет откормом скота и продажей мяса. Он хотел взяться за проект: купить 30 полугодичных телят и колоть стимуляторами роста китайского производства, за 40 дней из дистрофика вырастает накаченное анаболиками и какими-то витаминами «суще-

Овец в Китае выращивают на стероидах.
Фото: DEAN TREML AFP

СИНЬЦЗЯН: ЛАГЕРЯ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПЕРЕВОСПИТАНИЯ

Как сообщает МИА «Казинформ», Китай впервые допустил представителей крупных мировых СМИ к ознакомлению с образцовыми профессионально-техническими центрами («лагеря политического перевоспитания») Синьцзян-Уйгурского автономного района. С 3 по 5 января в составе группы из журналистов информационных агентств Reuters, SPUTNIK, Pakistan Associated Press и индонезийского Antara в пресс-туре принял участие и корреспондент МИА «Казинформ» в Китае.

УРУМЧИ

Пресс-тур китайские организаторы начали с выставки, которую китайская сторона назвала «Ключевые инциденты насилия и террора».

Затем было посещение Исламского института Синьцзяна, где готовят дипломированных мусульманских священнослужителей, которые после окончания учебы будут занимать официальные должности в мечетях региона.

Следует отметить, что на протяжении всего пресс-тура, во всех городах и локациях, интервью были взяты при обязательном присутствии представителей китайских властей. Среди студентов Исламского института словно случайно оказался 25-летний этнический казах Есхат Аятбек. Он оканчивает последний курс и планирует вернуться в свое село в Тогызтарауском округе Иле-Казахской автономной области СУАР, чтобы работать имамом. Ему был задан вопрос относительно ограничений и притеснений казахов по религиозному признаку.

«Ограничений в совершении пятикратного намаза и других религиозных обрядов в местах проживания казахов и других мусульман нет», - сказал он. Про положение этнических казахов Есхат коротко отметил, что все хорошо, никаких жалоб нет.

На улицах Урумчи и других посещенных журналистами городов через каждые 800-1000 м находятся стационарные пункты полиции.

КАШГАР

Свыше 90% местного населения - этнические уйгуры, большинство из которых занимаются сельским хозяйством. Именно об этом регионе проходит информация, что китайские власти проводят здесь жесткую политику в отношении национальных меньшинств.

Журналистов привозят в профессионально-технический центр Кашгара, о котором много написано в интернете.

Здесь содержатся 2 тысячи человек, преимущественно кашгарских уйгуров в возрасте от 20 до 40 лет, есть и старше, но их уже меньше. Две трети - мужчины. Как утверждал представитель администрации центра, это самое крупное подобное учреждение во всем СУАР. Центр был создан в конце 2017 г. К настоящему времени в нем прошли обучение и выпустились около 1 тысячи человек. Всего таких центров в Кашгарском округе создано 11.

Китайские власти заявляют, что

целью центров являются обучение государственному (китайскому) языку, законодательству КНР и рабочей специальности. Эти меры предупредительные, чтобы люди не увлеклись деструктивными идеями.

Иностранцев журналистов ознакомили с образцово-показательным учебным процессом: уроки китайского языка, законодательства Китая, физкультуры, искусства - пение и танцы. В присутствии сопровождающих лиц воспитанники центра рассказывают, как они очутились в этом заведении. Все озвученные истории практически одинаковы.

«Я нарушила законы Китая - подверглась идеям религиозного экстремизма, смотрела сама и распространяла среди своих друзей видео религиозно-экстремистского содержания. Здесь я изучаю швейное дело. Каждую неделю мы посещаем своих родных дома», - говорит 25-летняя уйгурка по имени Турдыгуль.

По словам еще одной воспитанницы Биликкыз, молиться в учебном заведении запрещено, однако это можно делать на выходных во время выхода в город.

«Я поступила сюда в начале января 2018 г. После освоения китайского языка, изучения законов и рабочей специальности я смогу выйти отсюда с дипломом. Нас кормят здесь халяльной едой. Каждую неделю с субботнего утра до воскресного вечера мы имеем возможность выхода в город и посещения своих родственников. После завершения учебы планирую открыть свой бизнес в сфере портного дела», - рассказала она.

Девушки рассказали про свой режим дня: подъем в 8 часов, отбой - в 12 часов. Определено свободное личное время, есть различные кружки и можно смотреть телевизор.

В мужском общежитии проживают по 6 человек в комнате. Умывальник и унитаз расположены здесь же за небольшой ширмой. В коридоре находится стационарный городской телефон, по которому в свободное от учебы время разрешается звонить домой. Сотовые телефоны запрещены.

По словам представителей администрации, в столовой кормят три раза в день.

ДЕРЕВНЯ НАЗИРБЕК В ПРИГОРОДЕ КАШГАРА

Журналистам показали опять же образцовый детский сад в деревне Назирбек в пригороде Кашгара, где занятия проводятся на двух языках, в каждой группе два воспитателя - ханька и уйгурка.

Нас интересовал вопрос периодического посещения чиновниками-ханьцами семей из числа этнических меньшинств. Это тоже постоянно обсуждается в СМИ. Корреспондентов привезли в дом Мухаббата Мамета, семья которого попала под действие программы «Становление семьей». За ним закреплен секретарь местной партийной ячейки КПК Чжан Цзи. В

его задачи входят периодически навещать семью, помогать учить китайский язык и законы КНР, проводить разъяснение относительно решений компартии и правительства. Сам Чжан Цзи называет Мухаббата Мамета старшим братом и говорит, что сроднился с его семьей.

Программа «Становление семьей» проводится в Синьцзяне повсеместно и, как утверждают представители китайских властей, направлена на развитие гармоничных межнациональных отношений. Сам же Мухаббат Мамет никак не прокомментировал такую опеку над своей семьей, а просто сидел и молчал.

ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКИЙ ЦЕНТР УЕЗДА МОЮЙ ХОТАНСКОГО ОКРУГА

На следующее утро китайские власти продемонстрировали показательную отpravку на выходные дни воспитанников профессионально-технического центра уезда Моюй Хотанского округа. В 8:30 утра с личными вещами молодые люди сели в два автобуса и выехали за пределы «лагеря перевоспитания».

В этом учреждении находятся около 1 тысячи человек, 90% составляют мужчины. Их обучают 135 человек, из которых 124 - уйгуры и 11 - ханьцы. Журналистам продемонстрировали идиллию внутри центра: воспитанники занимались пением, танцами, рисованием. Были показаны

библиотека, комнаты для настольных игр, бильярд и настольный теннис.

На втором этаже учреждения шло занятие в рамках профессиональной подготовки - мужчины готовили еду, а женщины занимались сервировкой столов.

Корреспондент МИА «Казинформ» поинтересовался у одного из будущих поваров Эмиржана Бакира, почему его не отпустили на выходные домой. Он пояснил, что нынешний выход в город ему будет компенсирован на следующей неделе «Я поступил в этот центр по собственному желанию, поскольку у меня очень низкий уровень знания китайского языка, нет специальности, и поэтому я подвержен экстремистской идеологии. К тому же здесь все бесплатно», - рассказал Эмиржан Бакир под одобрительные взгляды сопровождающих лиц.

Корреспондент агентства спросил тут же у представителя администрации Махмута Умара о том, применяются ли к воспитанникам центра меры физического воздействия и принуждения. Чиновник ответил отрицательно.

КОММЕНТАРИИ РУКОВОДСТВА СУАР

По возвращении в Урумчи с журналистами встретился председатель народного правительства СУАР Шохрат Закир, секретарь политико-юридической комиссии партийного комитета СУАР Чжу Хайлунь и партийный секретарь города Урумчи Сюй Хайжун. Приведем часть речи Ш. Закира.

«В бедных районах СУАР возникли настроения религиозно-экстремистского характера, а развитие Интернета создало не только благоприятные условия для жизни людей, но и способствовало распространению идей терроризма и экстремизма. Это привело к ряду событий, о которых знает весь мир. Например, события 5 июля 2009 г. в городе Урумчи. Мы изучали эту проблему много лет. В результате мы решили применить две меры. С одной стороны, строго пресекать терроризм и защищать жизнь общества, с другой - стимулировать людей работать, повышать уровень своего образования и культуры. На это и направлено создание профессионально-технических центров, которые ставят перед собой 4 цели: учить законам, китайскому языку, специальности и профессии, повышать уровень культуры для соответствия условиям современного общества. В то же время в процессе государственного управления обществом могут возникнуть разные мнения», - сказал председатель правительства СУАР в своем выступлении.

При этом он затруднился ответить на вопрос корреспондента МИА «Казинформ» о точном количестве профессионально-технических центров в СУАР и численности содержащихся там людей. Шохрат Закир лишь указал, что граждан, находящихся на перевоспитании на юге Синьцзяна, намного больше, чем на севере. Этот фактор китайские власти объясняют разницей среднего уровня образования жителей. Высокопоставленный чиновник также отметил, что в других регионах, в том числе провинции Ганьсу, таких центров нет.

Корреспондент агентства «Казинформ» озвучил руководству СУАР просьбу посетить профессионально-технические центры в Или-Казахской автономной области. Представители партийного комитета СУАР обещали изучить этот вопрос и организовать в будущем соответствующий пресс-тур.

Надеемся, что эта возможность будет предоставлена. Общественность Казахстана интересуется судьба этнических казахов в Китае, которые являются мостом сотрудничества между нашими странами. На сегодня между внешнеполитическими ведомствами обоих государств ведется конструктивный диалог. В результате этой работы более 2,5 тысяч этнических казахов за 9 месяцев 2018 года получили возможность выезда из КНР в Казахстан.

(В сокращении)

Знакомьтесь: Кирилл Денисов, 23 года, многократный победитель и призер региональных и республиканских конкурсов на знание казахского языка. Уроженец небольшого села Теренозек близ Кызылорды. Выпускник русской школы и Западно-Казахстанского аграрно-технического госуниверситета имени Жангир хана. Работает корреспондентом отдела экономики областной газеты «Кызылординские вести». Мастер спорта по хоккею с мячом. Об этом пишет caravan.kz.

Кирилл ДЕНИСОВ:

ГОВОРИТЬ ПО-ШАЛА-КАЗАХСКИ – ВСЕ РАВНО ЧТО ФЛАГОМ СТРАНЫ МОРДУ ПОДТИРАТЬ

– Кирилл, разговор с человеком, изучающим казахский язык профессионально и с такими успехами, хотелось бы начать с фразы «Казахский я б выучил только за то...».

– ...что это язык моей страны. И инструмент, значительно расширяющий возможности того, кто им владеет. Это сугубо мое личное мнение, но люди, которые ленятся учиться казахскому, многое теряют. В плане общения, карьеры, получения информации.

– Не каждому язык дается...

– Да, если вам уже пятьдесят и вы никогда не говорили по-казахски, я уже не говорю о письменной речи, то, наверное, можно считать, что в силу возраста обучение может дать лишь минимальные результаты. Но если язык учить со школы или просто воспользоваться существующими пособиями по изучению казахского, то для детей и молодежи проблем быть не должно.

– Не поверю, что благодаря хорошо усвоенной школьной программе вы стали участником и победителем множества конкурсов на знание казахского...

– А так и было. Может, кто-то из критиков современной системы школьного образования и захочет забросить меня гнилыми помидорами, но нынешние учебники казахского очень даже неплохие. И достаточно усвоить все излагаемое в них на пять, чтобы знать казахский. Я по языкам был отличником. Да и не только по языкам, любил еще несколько предметов, и, несмотря на то, что с 12 лет играл в хоккей и половину учебного года был на соревнованиях, учился с удовольствием.

И когда учительница казахского впервые предложила мне принять участие в конкурсе на знание языка, который в районе устраивали для учеников русских школ, я сразу согласился. Решил себя проверить. Тогда мне было 14. Я занял призовое место, но не первое, заиграли амбиции, решил, что надо заниматься казахским дополнительно, стал читать классическую литературу, на следующий год принес любимой бабушке диплом за первое место уже с областных соревнований. С тех пор в конкурсах знатоков

участвую постоянно, казахский учу уже не по учебникам, изобретаю свои способы совершенствоваться.

– Какие?

– Смотрю, например, айтыс живую. Захватывает порой так, что боишься пропустить очередное выступление айтыскера, за которого болеешь. А сколько метких фраз выучишь, оборотов речи! На работе напрашиваюсь на задания в самые дальние аулы, где у жителей чистая исконная казахская речь. Она – как музыка. Рэп слушаю. Как, навер-

приятно, что организует областная ассамблея, в этом году в числе делегатов от Кызылординской области был в Астане на сессии Ассамблеи народа Казахстана. Получил, кстати, очень сильные впечатления от увиденного и услышанного на ней. Удивляюсь таланту Нурсултана Абишевича Назарбаева, который смог выстроить такую уникальную общественную модель, как АНК. Это что-то глобальное и вместе с тем живое, красивое, величественное.

– Видела однажды, как вы сделали замечание парню, витиевато разговаривавшему на «шала-казахском»...

– Да, не люблю я, когда к государственному, родному, исконному языку относятся так оскорбительно! Язык – один из символов страны, и коверкать его, превращая в «шала-

ноое, многие молодые люди моего возраста. Читаю газеты, пытаюсь делать свои переводы маминих рассказов на казахский.

– А мама у вас...

– Издатель по профессии, редактор одной из городских газет Кызылорды. И это она меня, кстати, подталкивает к чему-то новому, переменам в жизни. Когда я получил в уральском университете имени Жангир хана диплом ихиолога, то очень хотел работать на ниве восстановления биоразнообразия Арала. Но подходящих вакансий не было, в гражданский сектор уходить, чтобы создать экологическую неправительственную организацию, побоялся, не было никакого опыта, а хотелось работать, быть полезным обществу, чего-то добиться в профессиональном плане.

И тогда мама сказала: «Надо попробовать себя в журналистике. Ведь это профессия, где, владея словом, ты можешь применить все свои знания. Попробуй, не пожалей». И я попросился на стажировку корреспондентом в редакцию областной газеты «Кызылординские вести». Полюбил свою новую профессию, как только узнал ее. Теперь хочу себя попробовать и в казахскоязычной журналистике.

– Мне сказали, что вы член молодежного крыла АНК Кызылординской области...

– Да, и этим горжусь. Поддерживаю этнокультурный центр «Славяне», стараюсь принимать участие во всех массовых меро-

казахский», все равно что лоснящуюся после жирного обеда морду нашим голубым флагом подтирать. В стране делается действительно много, чтобы каждый из нас имел бесплатный доступ к изучению нормального казахского языка. Вы в библиотеке когда последний раз были? Кызылординская областная, например, роскошная. Пособий для жаждущих знаний – море. И бесплатно всё, включая интерактивные залы. На курсы казахского записаться хочешь? Пожалуйста, в Доме дружбы, опять же бесплатно, работают языковые кружки. Ты уже знаешь казахский и коверкаешь его, понты у тебя такие? Извини, брат, но ты дурак. Сиди, лучше, пори чушь на олбанском своим приятелям в аське.

– Страна скоро перейдет на латиницу, и у многих это вызывает скепсис...

– Я жду перемен с нетерпением. Начну изучать письменную речь заново. У меня столько вопросов к тому, как будут писаться звучащие практически одинаково слова, как будут переходить на латиницу газеты, формироваться интернет-пространство. Я надеюсь стать участником обучающих классов и критиком новых языковых пособий. А скептики – это ленивые люди, боящиеся всего нового. Ведь надо будет учиться, учиться и учиться.

Лада КАЛИНИЧЕВА,
Кызылорда

КАЗАХСКИЙ ДЛЯ НЕЕ – РОДНОЙ ЯЗЫК: мама 11-летней Саши Катренко

Когда у супругов Катренко родилась Сашенька, никто не думал, что в семье появилась истинная казашка. И это при том, что русские по национальности родители девочки в семье говорили исключительно на русском, пишет caravan.kz.

БОЖЕНЬКА ПЕРЕПУТАЛ?

– По-казахски дочка заговорила, когда ей исполнилось полтора года. Дело в том, что ее нянчили соседи. В их семье разговаривали исключительно на казахском, поэтому и Сашенька заговорила по-казахски. В два годика мы решили отдать ее в казахский садик. Там сначала насторожились, стали говорить, что у них впервые такое. Отговаривали меня, мол, она же ничего понимать не будет. Но проблем не возникло. В детстве ей говоришь что-нибудь на русском, она долго думает. Оказывается, с русского на казахский переводила и только потом отвечала. Я у воспитательницы в садике спрашиваю, почему так, а она отвечает: «Что вы хотите: казахский для нее – родной язык». И подружки у нее все казашки. Я смеюсь часто и говорю, что, наверное, Боженька перепутал и отдал этого ребенка не в ту семью, – рассказывает мама Саши Наталья КАТРЕНКО.

Когда встал вопрос, в какую школу идти дочке, сомнений у родителей не возникло: конечно, в казахскую.

– Сашенька сама говорила: «Мама, я чувствую, это мое». Когда на каникулах отправляю к бабушке, она звонит мне и просит побыстрее забрать. «С этими русскими я скоро своей родной язык забуду», – говорит мне. Дочка почти не говорит на русском. А если и говорит, то зачастую с акцентом. «Пойду рука, нога мыть», – иногда так изъясняется, – говорит Наталья.

Сейчас Александре 11 лет. Интересно то, что не только казахский язык стал для нее родным. Она отлично знает казахские традиции и обычаи. Часто учит окружающих почитанию старших.

В данный момент девочка увлекается английским, рисованием, а также берет индивидуальные уроки игры на домбре. В будущем мечтает стать журналистом, конечно же казахоязычным.

РОСТ ПО ВСЕМ НАПРАВЛЕНИЯМ

В государственном центре изучения языков совместно с областным управлением по развитию языков провели соцопрос среди актюбинцев и жителей

области, результаты которого подтвердили, что в приоритете по-прежнему остаются английский, казахский и русский языки.

– При выборе языка жители, не посещавшие языковые курсы, отдадут предпочтение казахскому языку, так как, во-первых, незнание его затрудняет повседневное общение с окружающими (так ответили 34,8 процента из числа опрошенных), и, во-вторых, он является государственным языком (16,0 процента). 32 процента выберут тот язык, преподавание которого будет на высшем уровне. О своем предпочтении английского языка высказались 19,8 процента. Еще 14,8 процента опрошенных выберут тот язык, от

знания которого будет зависеть их повышение по службе, – рассказывают сотрудники государственного центра по обучению языкам.

По информации областного управления по развитию языков в прошлом году доля взрослого населения, владеющего казахским языком, составляла 93,6 процента. Это на 13,6 процента больше, чем в 2010 г. Доля населения, владеющего русским языком, – 93,7 процента (в 2010 г. этот показатель составлял 90 процентов). Что касается английского, то, можно сказать, здесь наблюдается настоящий бум. За шесть лет количество его знатоков выросло более чем на 20 процентов.

Правда, общее количество «англоязычных» жителей области не столь велико. По итогам 2016 г. доля взрослого населения, знающего этот язык, составила 25,1 процента.

Заметно выросло за 6 лет и число жителей области, владеющих сразу тремя языками. Так, если в 2010 г. их было всего 1,8 процента взрослого населения области, то в 2016 г. доля таких продвинутых граждан составила уже 17,8 процента.

(в сокращении)

Алиса МАРИНЕЦ,
Актобе

Успех Димаша Кудайбергена на телевизионном конкурсе в Китае, кажется, единственное позитивное событие в нашей становящейся день ото дня страннее казахстанской действительности. Наверное, поэтому так много восторгов, даже преклонения перед творчеством молодого певца. А где поются дифирамбы, там появляются и «суровые критики». Как после очередного боя Головкина полстраны становится экспертами по боксу, теперь у нас все стали экспертами по вокалу. Эту тему анализирует express-k.kz.

Ни в коем случае не претендую на знание вокала, но как культуролог все-таки хочу поделиться своим мнением.

Димаш, безусловно, феномен, причем его голос именно казахский. Айтыскер Ринат Заитов в свое время высказал мнение, что для казахов такой высокий мужской голос нетипичен, что казахи предпочитали мягкий задушевный «қоңыр дауыс». Но на самом деле звукоидеал «қоңыр» скорее имеет отношение к инструментальной музыке. В вокале же, по крайней мере, с середины XIX века ценились выразительные драматичные высокие голоса.

И у многих великих казахских певцов голос был именно таким. Взять хотя бы народного артиста КазССР Гарифоллу Курмангалиева — великого представителя школы Мухита Мералиева (и Мухит, и Гарифолла родились на границе За-

ДИМАШ

И казахская вокальная традиция

стенному выражению, у него «чуть кишки не порвались». Так он исполнил на бис семь песен. Из зала на сцену, заподозрив какой-то подвох, поднялся мужчина в адмиральском мундире. Убедившись в честности певца, он обнял его и публично извинился.

Был еще один подобный эпизод в жизни Гарифоллы. Как вспоминал композитор Еркегали Рахмадиев, в 1962 году в Алматы приехала англичанка — собирательница

поял ход ее мыслей и через переводчика возразил: «Нет-нет, у нашего артиста семь детей, он полноценный мужчина!»

Та запись прозвучала на BBC, а потом и на Всесоюзном радио. К сожалению, ее сейчас в Сети нет.

Итак, голос Димаша вполне в русле казахской вокальной традиции. Но вопрос в том, что он с ним сделает. Здесь даже речь не о том, сумеет ли он сберечь свой дар, не растратит, что случилось со многими талантливыми казахскими певцами. Научится ли он относиться профессионально к своему голосу, беречь его и самого себя? Вопрос в репертуаре. Для таких редких голосов вокальных произведений создано крайне мало. Ведь любой композитор хочет, чтобы его произведения исполнялись много и часто, ориентируется на основные вокальные диапазоны.

Судя по видео, которые можно найти в Сети, проблемы с репертуаром у Димаша заметны сразу. Несколько мировых шедевров, «Дайдидау». Что еще? Димаш не всегда подбирает выгодный для своего голоса репертуар. На казахстанском ТВ-конкурсе несколько лет назад он был раскритикован Багым Мухитденовой за выбор песни, которая не соответствует его вокальным данным. Сделано это было в несколько хамской манере, но вполне справедливо. Вообще, даже по внешнему виду Димаша на той записи чувствуется его попытка подражать Кайрату Нуртасу. Понятно, что это пройденный этап в развитии молодого певца.

Но и в Китае в 2017 году Димаш исполнил на праздничном концерте «Ойжайлау» Кенена. Песни Кенена популярны в народе во многом потому, что не требуют особых вокальных данных, доступны. Димаш также исполнил песню «Қарағым-ау», полюбившуюся широкой публике в исполнении Нурлана Онербаева. Исполнение Димаша очень красиво, но желая продемонстрировать свои вокальные данные, он искажает характер песни, в которой выражаются отцовская любовь к дочери — состояние умудренного жизнью человека. Димашу

эта песня не подходит даже по возрасту, по жизненному опыту.

Понятно, что Димаш со своими наставниками и менеджерами в конце концов подберет достойный репертуар из мировой сокровищницы. Но его фишкой могли бы стать традиционные казахские песни, начиная с Биржана.

Писатель и музыкант Таласбек Асемкулов так говорил о Биржане: «Именно великий талант, неумная жажда славы и необузданный темперамент Биржана в середине XIX века открыли новую эпоху казахской песни. Для Биржана и его последователей характерны частые перепады высотности, кульминации, неожиданные повороты. До Биржана для казахской песни характерна ровная мелодия, без больших верхов, обычно без кульминации, без особого драматизма. Это мажорные печальные, благородные красивые песни. Но это благородство становится как бы оковами песни, потому что благородство предполагает спокойствие, сдержанность. Выплеск эмоций, крик здесь немыслимы. Такая песня была неспособна к развитию, отсутствие высоких верхов было обусловлено самой ее природой. Биржан-сал создает принципиально новый тип аркинской песни, в которой находят выражение его потрясающая экспрессивность, его высокое Эго, жажда познания мира, жажда славы. Подобно тому, как итальянская опера возникает, прежде всего, как состязание высоких голосов, из эгоцентризма певцов, так и

новая казахская песня появляется благодаря особенностям творческой природы Биржана. Именно Биржан формирует новый тип песни — музыкальную драму со сложной, разработанной мелодией, высокой кульминацией».

Кстати, некоторым исполнением Димаша кажется натужным (такие критики забывают, что это конкурс, конкурс в стране, где не очень-то признают чужаков, и где Димаш должен сделать нечто особенное, чтобы побеждать).

Эксцентричное исполнение Биржана современники описывают так: «...Когда он пел песню, шея его вздувалась, кожа на голове, лицо, рот — все приходило в движение, тубетейка на голове начинала ерзать из стороны в сторону, казалось, что она пляшет... Сал начинал песню с низких нот и, возвышая голос, сам поднимался вслед за мелодией, передвигался кругом и с окончанием песни возвращался на свое место».

Шедевры Биржана, других аркинских композиторов, например, «Гаухартас», «Ардак», «Алқоңыр», «Құсни-Қорлан», «Япурай», «Көгаршыны», некоторые произведения мангыстауских кайки и конечно земляка Димаша великого Мухита в современной интерпретации могли бы составить уникальную часть репертуара Димаша. Быть может, в этом миссия молодого певца? Не только познакомить зарубежную публику с казахскими шедеврами, но вернуть казахам их собственное наследие, пробудить у широкой публики интерес к казахской вокальной традиции, к красивым, глубоким и драматичным песням, созданным в XIX — начале XX века...

В заключение хочу рассказать об одной из таких песен.

Легенда песни «Қараканшық» — «Черная волчица» Мухита о том, как одинокого певца в степи окружила стая голодных волков. Не было никаких средств спасения, и тогда Мухит запел песню, напоминающую то ли плач, то ли волчий вой. Волчица, пожалев человека, увела стаю.

Вторая версия названия песни была высказана в свое время Таласбеком Асемкуловым. Казахи олицетворяли, давали имена собственным многим природным явлениям. Например, завершающий осень ветер, который растормошив и вытряхнув семена из трав, укладывает их в зимнюю постель, называется «Қарабас жел» — «Черноголовый ветер». «Қараканшық» — это летний горячий сухой ветер, который держится довольно продолжительное время, травы от него сгорают, пастбища превращаются в черный ворсистый ковер, и это означает голод.

Мухит умер в 1918 году, почти не увидев ужасов войны, голодоморов, конфискации, репрессий, что нависли над казахским народом. Через четыре года совсем молодым внезапно ушел из жизни его лучший ученик — внук Шайхы. Причина его смерти неизвестна, но догадаться нетрудно. Кажется, в песне «Қараканшық» Мухита — предощущение надвигающейся катастрофы, отчаяние и бессилие.

Зира НАУРЗБАЕВА

Народный артист КазССР Гарифолла Курмангалиев

падно-Казахстанской и Актюбинской областей).

Гарифолла в детстве обучался у внука Мухита Шайхы. В 1934 году приехал в Алматы, устроился работать в оперный театр. Он долгое время не мог петь с оркестром — заглушал его своим сильным голосом, иногда начинал импровизировать, уходя в сторону. Поэтому в музыкальных спектаклях он первое время не участвовал. Наконец ему предложили спеть за сценой за другого артиста. Разозлившись, Гарифолла подкрутил колки домбры и запел небуквенно высоко и сильно. Как оказалось, он взял ми третьей октавы, пишет Канабек Байсеитов в книге «На всю жизнь».

В 1954 году на гастролях в Киеве кто-то из недоброжелателей тайне подкрутил колки домбры Гарифоллы и певцу на сцене пришлось брать такие высокие ноты, что, по его соб-

музыкального фольклора. На уровне руководства республики было поручено оказывать ей содействие. Высокомерной и очень высокой — под два метра ростом — фольклористке представили невысокого даже для казахов того поколения певца. Она дежурно улыбнулась и запустила звукозаписывающий аппарат. И вот после виртуозного наигрыша Гарифолла запел, как обычно неистово сверкая глазами, играя ими. Из-за этой манеры некоторые называли его «жынды көз» — «бешеный глаз», случалось, дети пугались, убежали с концерта.

И вот Гарифолла поет, голос взвывается выше и выше, до третьей октавы «до». Англичанка замерла с открытым ртом, ведь такая высота недоступна мужчинам-тенорам. Вдруг у ней появилась хитрая догадка, она вопросительно взглянула на сидящего рядом Еркегали. Он

ҚАЙРАН БІЗДІҢ АҒАЛАР АРДЫ ОЙЛАҒАН...

Бұл 1945 жылдың қысы еді. Грауденце соғыс қызып жатқанда «Генерал Рахымовтың дивизиясына концерт қоюға әртістер келе жатыр» деген хабар тарады. Туған жерден жырақта от пен оқтың ортасында жүрген жауынгерлердің қуанышында шек жоқ. Бұл кезде Кеңес әскерлері Польша жерін жаудан азат етіп жатқан. Жергілікті халық жауынгерлерді қуана қарсы алған еді. 16 күннің ішінде 215 шақырымға созылған Польшаның 124 елді мекені гитлершіл басқыншылардан газартылды. Әрбір адым жер үшін жантүршігерлік шайқас болып, Кеңес әскері сол жылы 25-ақпанда Грауденце қаласын қоршауға алады. Оған 37-ші гвардиялық атқыштар дивизиясы мен 2-ші күшті армия біріге отырып қол жеткізген еді.

ГЕНЕРАЛДЫҢ АҚЫРҒЫ АМАНАТЫ

37-ші гвардиялық атқыштар дивизиясының командирі даңқты қолбасшы, генерал-майор Сабыр Рахымов болатын. Ол концерт қоюға әнші жерлестерінің келгеніне қатты қуанады. Елден келген өнер иелерінің ішінде бұлбұл көмей әнші Роза Бағланова бар.

— Іштерінде менің қарындасым бар екен ғой, қазақтың қызы — Роза Бағланова деген қайсың? — деп, ол кісі біздің арамсызға өзі іздеп келді. Сұңғақ бойлы, ұзын келген, шашы қап-қара, қырықтардан асқан кісі екен. Әңгіме арасында ол өзінің туыстары жайында сөз қозғады, кішкентайдан жетім қалғанын айтты. Кім бағып, кім адам еткенін, тегінің неге Рахымов болғанын — бәрін-бәрін айтып берді, — дейді Халық қаһарманы, Қазақстанның Халық әртісі, әнші Роза Бағланова әңгіме арасында.

Майдан даласында жүрген жауынгерлерді рухтандырып, көңілдерін көтеруге келген өнерпаздарға генерал Рахымов жерлесі Тоғанбайды таныстырады. Қазақстанның мақтанышы, Кеңестер Одағының Батыры, Днепр шайқасының қаһарманы Тоғанбай Қауынбаевтың майдан даласында аты аңызға айналып тұрған кез еді. «Отан үшін» атты майдандық газетте жауынгер-ақын Сағынғали Сейітовтің «Тоғанбай» деген өлеңі жарияланған болатын. Елден келген әншілер шаршағанына қарамай, күніне үш реттен концерт берді. Тіпті, жау жағының мазалап, окта-текте оқ жаудырып қоятынына да қараған жоқ.

Әншілерді генерал Сабыр Рахымовтың дивизиясына арнайы апарып концерт ұйымдастыратын жөні бар еді. Ержүрек қолбасшының сарбаздары мұндай құрметке лайық болатын. Мұның алдында Солтүстік Кавказды басқыншылардан азат етудегі генерал Рахымовтың ерлігі мен әскери шеберлігі Сталиннің өзін таңқалдырған.

Сұрапыл соғыс жүріп жатқанда да қолынан іс келетін білікті басшыны таңдап-талғап отырған. Әскери істердегі генералдың шеберлігі маршал Рокоссовскийді де мойындатты. Ол 1-Белорус майданының жаңа қолбасшысы Жукотван генерал Рахымовты майдандағы жағдайдың тым ауырлығына байланысты 2-Белорус майданына жіберуін өтінген. Рахымовтың 37-гвардиялық атқыштар дивизиясына келуі себебі осы болатын.

Оңтүстік Қазақстан облысындағы Қазығұрт тауының баурайында туып-өскен Сабыр Рахымов өзбек елінде тәрбие алған. Сөйтіп, төскейде малы, төсекте басы қосылған екі елдің төл баласына айналды. Оның кезінде «өзбектен шыққан тұңғыш генерал»

атанғаны да сондықтан еді. Алайда, ол өзінің сүйген жары, майдандас серігі Құралай Натуллаеваға «Менің арманым — қазақ болып өлу» деп талай айтыпты.

— Мен Сабырмен соғыста бірге болған адаммын. Сабырдың қайтадан қалай қазақ болғаны ұзақ әңгіме. Бұл мәселемен айналысып, ары-бері шапқылағаным елу жыл болды. Бармаған жерім жоқ, ақырында, жоғары әскери училищенің мұрағат бөлімінен «Сабыр Омарұлы» деген құжатын алып барып жағдайды түзедім. Соның өзінде 1996 жылы халықаралық сотқа беріп барып, соның арқасында ғана оның қазақ болғандығын дәлелдей алдым, — дейді генералдың сүйген жары, соғыс ардагері Құралай Натуллаева.

Генерал Рахымов елінен келген әртістерге үлкен сый-құрмет көрсетіп, арнайы дастархан жасаған. Маңайындағы жоғары шенді офицерлерді түгел жинап, келген қонақтармен ашық-жарқын әңгіме құрады. Елге деген сағыныш сезімі жеңіп, бір сәт Роза қарындасымен қазақша сөйлескен.

Соғыс уағында ең қажет нәрсе — қауіпсіздік пен сақтық шаралары. Сабыр Рахымов жауынгерлерді қанаттандырып, соңында өздерін күткен ел бар екенін тағы бір естеріне салып, дем беруге келген қонақтарының жай-күйіне қатты алаңдаған. Алайда, майдан даласында талай мәрте қан көріп құтырынған қанқұйлы фашистер қонақжайлылық таныта қоймапты.

— Бізді концерт қоюға жауынгерлер орналасқан үйлерге, госпитальдерге алып барады. Кейде «Бұл жер өте қауіпті» деп басқа жерге қарай тасиды. Сөйтіп жүріп, концерт ұйымдастырып жүрдік. Бірде, кішкене демалып жатқан кезіміз еді, «Сақтаныңдар! Жау ұшағы!» деген айғайлаған дауыстар шықты да, бәріміз сыртқа қарай жүгірдік. Артынша, сол жатқан үйіміздің төбесін бомба жапырып тастады. Бақытымыз бар екен, дер уағында шығып үлгердік.

Қазақтың қаһарман қызы, әнші Роза Бағланованың майдан даласы жайында айтар әңгімелері аз емес. Генерал Сабыр Рахымов туралы да көп дерек біледі екен. Кезінде он бес одақтас республика халқының Отаны біреу ғана болатын. Ондағы барлық жұрт бір елдің ғана азаматы еді. Генерал Сабыр Рахымов ресми түрде қазақ болуды туған ел алдындағы борышым деп санаған. Кеңестер Одағының Батыры атағы қаза тапқан соң берілген генералдың аманаты елу жылдан кейін орындалған. Бұл жерде генералдың сүйікті жары Құралай Натуллаеваның ерекше еңбегі мен асқан табандылығын айтпай кетуге болмас.

1954 жылы жазғасалым Украинаның астанасы — Киев қаласы ерекше құлпырып сала берді. Жаймашуақ кездің жанға жайлы уақыты болатын. Украин халқы өз елінің Ресеймен тізе қосқан 300 жылдығын тойлап жатқан. Оған әлемнің түкпір-түкпіріндегі 65 мемлекеттен қонақ шақырылды. Солардың қатарында достық қарым-қатынасы ертеден басталған Қазақстаннан келген кісілер де бар еді.

АСПАНҒА ШАПШЫҒАН АРҒЫМАҚ

Киевке Қазақстаннан барлығы оншақты адам келді. Ішінде бұлбұл көмей әншіміз Күләш Байсейітова, мың бұралған бишіміз Шара Жиенқұлова бар. Арасындағы ең жасы — Ермек Серкебаев. Ол кездері саяси қуғын-сүргін көріп, Мәскеуде қызмет етіп жүрген Мұхтар Әуезов делегация қатарына жолдан қосылған. Атақты партизан, жүрек жұтқан батыр Қасым Қайсенов бұлардың бәрінен де ертерек барып алған еді.

Қазақ даласынан тойға тарту ретінде бір сәйгүлік алып барған болатын. Үш жүз жылдық мерейтой ресми түрде Киевтің Орталық стадионында аталып өтті. Сол кезді сағына еске алатын Халық қаһарманы, жазушы Қасым Қайсенов:

— Халық керемет көп жиналды. Украина Үкіметі бір жақта трибунада отырды. Біз атты алып келгенде, Мұхқа — Мұхтар Әуезовтің айтуымен, аттың екі жағынан Күләш пен Шара жетектейтін болған. Ең алдымен, Мұхқа мен Нұртас Ондасынов, сосын ат жетектеген екі қызымыз, артынан делегация мүшелері жүріп отыратын болды. Аттың ер-тұрманының өзі қымбат, Қостанай малының тұқымы болатын. Атты осылай жетектеп, үкімет алдына апарып тапсыруымыз керек еді, Күләш пен Шара екі жағынан ұстаған ат жүрмей қойды. Алдыңғы екі аяғын көтеріп, аспанға шапшып тұрып алды, — дейді.

Қазақ жұрты қашаннан-ақ өзі қадір тұтар сыйлы қонағына ат мінгізіп жатады. Себебі, қазақ үшін жылқы малы — мүлде бөлек дүние. «Ер қанаты — ат» деп, оны ерекше бөле-жара атаған. Жол азабына қарамай, алты айшылық жердегі сонау Украинаға ат жетектеп баруы да сондықтан еді. Бірақ, Күләш пен Шараның жетегіне ат жүрмей қойған.

«Адам жылқы текті» деп қазақ тегін айтпаған. Қалай болған күнде де, қазақ пен жылқының арасында беймәлім бір байланыс бар. Қазақтың қос шынары — Күләш пен Шараның жетегіне жүрмей, ат аспанға шапшығанда, әркімнің әрқалай ойлағаны рас. Ал, шындығында, бұл аттың өзіндік қасиеті бар болатын.

— Төрт түлік малдың ішінде жылқы қазаққа ең жақыны болып есептеледі, жанындай жақсы көретін малдың бірі. Жылқы деген әрі тамақ, әрі көлік. Жылқының мінезі де қызық, өзі қазақпен ортақтасып тұрады. Қазақ тұрған жердің бәрінде жылқының Керкұлан дейтін бір түрі болды. Ол 1917 жылға дейін бар болатын, содан кейін ол құрып кетті. Анау, Пржевальский жылқысы деп жүргені сол — Керкұлан. 1917 жылдан кейін ол тек Жоңғарияда бар-тұғын. Жылқының тағы бір Тарпаң деген тегі бар еді, оның ең соңғы тұяғы 1864 жылы Украин даласында оққа ұшты.

Содан кейін Тарпаң болған жоқ, — деген болатын бір әңгімесінде этнограф-ғалым Жағда Бабылқылы.

Әрине, бұл аттың арғы аталарының бірі осы Украин даласында оққа ұшқанын ешкім білген жоқ. Білген күннің өзінде, ұлан-асыр той үстінде ол кімнің есіне түсе қойсын. Сыйға алып барған ат ойламаған жерден мінез көрсеткенде, ел-жұрт шошыңқырап қалды.

Асаулық танытқан арғымақ аспанға шапшығанын қойғанда, төрдегі құрметті орында отырған маршал Буденный жүгіріп келіп, атты аялай берген. Қазақстан делегациясын бастап барған Нұртас Ондасынов халқымыздың рәсімі бойынша тойға тарту ретінде әдейі арғымақ әкелгенін айтты.

— Аттың екі аяғын аспанға көтеріп, мінез көрсеткенін көрген жұрт «Аттарың асау ма, немене?» деп сұраған еді. Оған Мұханның қалжындап: «Ол асау емес, аттың сіздерге сәлем беріп жатқаны» дегеніне жұрт біраз күліп алды. Тойға келген Буденный трибунадан жүгіріп түсіп, қатты қызығып, аттан айырылғысы келмей, қызықтады да жүрді, — дейді Қасым Қайсенов.

Марқасқа маршал аттың сырын жақсы білсе керек. Сүйіріктей сәйгүлікке қатты қызыққан. Ол жағына бір шығып, бұл жағына бір шығып, әбден ындыны құрыған. Аттың жал-құйрығына алма-кезек көз тастап, тосын тартуға таң-тамаша қалыпты. Арғымақты айналшықтап жүріп алған.

Атты тани білетіндерге дауа жоқ. Олар тұлпары қайсы, мәстегі қайсы — сыртынан қарап-ақ ажырата алады. Қазақ жерінен жаман аттың келмесін Буденный да білген. Ұлы далада аңызға айналған небір арғымақтар болғанын, бәлкім, естіген де болар. Бұрынғы қазақтардың да қайсыбірі болсын, аттың сыны мен жай-күйін жетік білуге талпынған. Белгілі сатирик-ақынымыз Қажытай Ілиясұлы соның бірі десе болады.

— Қазақ жылқының құйрығының өзін жеті сегізге бөледі: қылыш құйрық, сымпыс құйрық, қисық құйрық, ұялы, шұбалаң, шалқұйрық, шалаққұйрық деп келеді. Қазақ үшін, алдымен ат, сосын — бап. Екеуі бір жерден шыкса, ол бәйгеден келеді. Пони деген, мәстек деген бізде болмаған. Жылқыны мен тоғызға бөлемін, қазақ соның ең тәуір нұсқасын алып қалған. Алайда, қазаққа біткен тұлпардың бәрін сыртқа, Ресейге алып кетіп қалып отырған, содан кейін өзімізге жылқы құтаймаған, — дейді Қажытай Ілиясұлы.

Украинаға алып барған ат та осындай текті тұқымнан болатын. Жетекке жүрмей жүлқынған аттан шошынған жұрт Әуезовтің тапқырлығына дән риза болады. Ел-жұрттың есін алған ер-тұрман мен қарасан көз тоймайтын сұлу сәйгүлік тамаша тойдың сәнін кіргізген. Украин халқы Тарас Шевченконың бір жұртына айналған Қазақстаннан келген тартуды ерекше ықыласпен қабылдайды.

— Күләш пен Шараның жетегіне ат жүрмей қойғанда, аттың күтушісі: «Бұл ат әйел адамның артынан ермейтін еді, басқа кісілер жетекке алсын» деді. Содан не істейміз, бір жағынан мен, бір жағынан Ермек Серкебаев ұстап едік, ат жүріп кетті, — дейді Халық Қаһарманы, жазушы Қасым Қайсенов.

Шынында, байқап қарап тұрсаң, жылқы да адам сияқты, өзіндік әртүрлі мінезі болады. Оның үстіне, той үстінде тарпандық танытқан тұлпар Қазақ даласынан барған емес пе. Күләш пен Шара әйел заты болғанын, жетегіне жүрмей қойған. Тектілігін танытқан.

Әнуарбек ӘУЕЛБЕК,
Ақпарат ісінің үздігі,
ҚР Мәдениет қайраткері

Ақынның ардақтаған ел

Түркістан облысы Мақтаарал ауданында өткен салтанатты жиында Жетісай ауданының тумасы, Қазақстанның құрметті журналисі, Мақтаарал ауданының Құрметті азаматы, Алматыда тұратын ақын Мылтықбай Ерімбетовке жерлестері құрмет көрсетті.

Жаңадан ашылған аудандық «Мақтаарал тынысы» газетінің алғашқы аяқалысына қаржылай және шығармашылық жәрдем көрсеткені үшін Мақтаарал ауданының құрылғанына 90 жыл толуына орай аудан әкімі Бақыт Асановтың Алғыс хатымен марапатталды.

Өз кезегінде ақын ауданның мерейтойы құрметіне өзі шығаратын, ел тарихы мен ардақты азаматтары жайлы баяндайтын «Мырзашөл» журналының 90 данасын жергілікті 90 ардагерге тарту етті.

Ақынның өзі туып-өскен Жетісай ауданымен де байланысы тығыз. Тәуелсіздік

күніне орай Жетісайда өткізілген салтанатты жиында Мәкене аудан әкімі Жамантай Бейсенбаевтың Алғыс хаты табыс етілді. Сонымен қатар ел мен жер тағдырына арнаған мақалалары мен публицистикасы үшін ақын «Алпамыс батыр» қоғамдық қорының президенті Бауыржан Оңғарбаев жолдаған «Алпамыс батыр» төсбелгісімен марапатталды.

Өз кезегінде Мылтықбай Ерімбетов «Рухани жаңғыру» бағдарламасына және ауылдық жердегі білім мекемелерінде этнографиялық мәліметтердің жетіспеуіне байланысты Жетісай ауданындағы мектептер мен балабақшаларға «Мырзашөл» журналының 360 данасын сыйға тартты. Өз кезегінде Жетісай аудандық білім бөлімінің кәсіподақ ұйымы ақынға құрмет көрсетіп, санаторийге жолдама тарту етті.

«Ер туған жеріне, ит тойған жеріне» демекші кіндік қаны тамған туған жерін ұмыт қалдырмай үнемі атбасын бұрып

тұратын Мылтықбайға жерлестері аман-есен болып, шығармашылығының өрлей беруіне тілектестік білдірді.

Айжамал ҚОҢЫРБАЕВА,
Мақтаарал аудандық Әжелер
алқасының төрайымы

ТАҒЫЛЫМДЫ ТАРТУ

Алматы қаласындағы №4 кітапханада белгілі журналист, «Қазақ үні» газетінің тұрақты авторы Жексен Алпартегінің «Тағылым» атты кітабының тұсаукесер рәсімі болып өтті. Шараға ауыл шаруашылығы ғылымдарының докторы Жомарт Қарабаев, Жанарбек Әшімжанұлы, Нұржамал Байсақал секілді ғалымдар мен қаламгерлер және қала тұрғындары қатысты.

Көптеген жылдар «Айқын» газетінде еңбек етіп, қазір зейнет демалысында жүрсе де әріптесіміз, Қазақстан Журналистер одағының мүшесі, журналистер арасында өткен бірқатар байқаулардың лауреаты Жексен Алпартегі қаламын қолынан тастаған емес. Оның танымдық, тарихи тақырыптарға жазған туындыларымен біздің оқырмандарымыз да жақсы таныс. Бұған дейін қаламгердің «Гибрат», «Жоржияның жұмбақ әлемі – Загадочная Грузия» кітаптары жарық көрсе, бұл жолы «Тағылым» атты туындысын оқырмандарына тарту етті. Кітапта кеңес заманының халқымыз басынан өткерген 1937 жылдардағы жаппай қуғын-сүргін, Ұлы Отан соғысында қан майданға қатысқан қазақ жауынгерлердің ерлігі кеңінен қамтылған. Сонымен қатар отандық ғылым мен ұлттық өнер иелерінің өмірі мен шығармашылығы жайында жазылған мақалалар да оқырманды өзіне тартады. Бүгінгі кейіпкерлер жайында

жаза отырып, өткенге де көз жүгіртіп, тарих қойнауына да тереңірек үнілуге мүмкіндік береді. Кітаптың алғы сөзін филология ғылымдарының кандидаты, Қазақ ұлттық университеті журналистика факультетінің деканы, журналист-публицист Сағатбек Медеубекұлы жазған. Осы тектес шараларды жиі өткізетін кітапхана ұжымының ұтымды ұйымдастыру қызметін де атай кеткен жөн. Кітапхана бөлімінің меңгерушісі Сағын Иманбаевтың айтуынша электрондық жүйе жайлаған бүгінгі заманда мұндай шаралар оқырмандарды тарту үшін де аса қажет. Қалай десек те, білім көзі – кітаптан қол үзуге болмайды. Ал кітап авторы Жексен Алпартегіне «Қазақ үні» газеті мен осы аттас ұлттық порталдың қалың оқырмандары тарапынан шығармашылық табыстар тілейміз.

Зейнолла АБАЖАН
qazaquni.kz

Қырғыз тілінде сөйлеген «Сүлейдария»

Қызылордалық ақын Шаһизада Әбдікәрімовтің «Сүлейдария» атты жыр жинағы қырғыз тілінде басылып шықты.

Аталмыш жыр жинағы 1 мың дана таралыммен оқырман қолына тиді. Оны Бақтыгүл Чотурова мен Карбала Бакиров тәржімалаған. Автордың айтуынша, аталмыш шығарма қазіргі таңда татар тіліне де аударылып жатыр. Ақынның шығармалары бұдан бұрын да қырғыз тілінде екі мәрте жарық көрген.

Шәкізада Әбдікәрімов 1956 жылы 16 қыркүйекте Қызылорда облысы Қармақшы ауданында дүниеге келген. 1981 жылдан бері журналистика саласында қызмет етіп келеді. Қазіргі таңда Қызылорда қоғамдық теледидарының құрылтайшысы қызметін атқарады.

Шәкізада Әбдікәрімов жас шағынан поэзия әлемінде өз өрнегін салып келеді. Алғашқы өлеңдер топтамасы 1975 жылы жас таланттардың жырлары жинақталған «Көктем тынысы» кітабына енген. Бүгінге дейін бірқатар туындысын оқырманға ұсынды, олардың арасында «Байқоныр», «Алтын қазық», «Гладиатор», «Сүлейдария» жыр кітаптары бар.

«Ақ жол» Демократиялық партиясы Партияның бақылау-тексеру комиссиясының төрағасы Болат Орынбекұлы Өтепбаевқа құдасы

Жақыпбек Мүтәліпұлы Қарабаевтың мезгілсіз қайтыс болуына байланысты ауыр қайғысына ортақтасып, көңіл айтады.

Партия төрағасы
А.Перуашев

Меншік иесі:
«Қазақ үні» ЖШС
ҚАЗАҚ ҮНІ
Президент –
Редакторлар кеңесінің төрағасы –
Қазыбек ИСА

Бас редактор – Құлтөлеу МҰҚАШ
Бас редактордың бірінші орынбасары –
Зейнолла АБАЖАН
Бас редактордың орынбасары –
Азамат ТАСҚАРАУЛЫ

Жауапты хатшы – Гүлмира САДЫҚ

Бөлім редакторлары:

Дастан ЕЛДЕС (орыс редакциясы)
Нұрлан ӘБДІБЕК (қоғам)
Айнұр АХМЕТ (мәдениет)
Нұржан АСАН (көркемдеуші)

АЙМАҚТАҒЫ ТІЛШІЛЕР:

Астана тілшілер қосыны:

Азамат ТАСҚАРАУЛЫ
(8-702-931-89-86)

Ақмола облысы:

Бақыт СМАҒҰЛ (8-701-626-77-66)

Арқалық қаласы:

Нұрсұлтан НҰРМАН
(8-702-688-84-87)

Алматы облысы:

Айтқын БҰЛҒАҚ (8-702-239-62-99)

Мәди ИСЛАМ (8-775-119-12-13)

Мырзағали НҰРСЕЙІТ (8-701-771-6496)

Қанат БИЖАНСАЛ (8-775-323-0850)

Батыс Қазақстан облысы:

Қажымұқан ҒАБДОЛЛА

(8-701-111-61-05)

Жезқазған қаласы:

Жанат АСАНҚАЛИ

(8-702-384-12-00, 8-707-261-20-98)

Сәтбаев қаласы:

Абдолла ДАСТАН

(8-71063) 7-20-97, 8-777-302-46-79)

Қарағанды облысы:

Ахметқали ХАЛЕНОВ (8-701-450-30-18)

Қостанай облысы:

Төлен РАМАЗАНҰЛЫ (8-701-174-06-70)

Семей қаласы:

Рахат АЛТАЙ

(8-775-998-15-39)

Маңғыстау облысы:

Сағындық РЗАХМЕТ (8-775-379-84-88)

Түркістан облысы:

Әбдіғәппар АЙДАР

(8-702-475-75-66, 8-771-390-73-75)

Асылхан ӘЛІ (8-701-626-88-32)

Түркістан қаласы:

Әтіргүл ТӘШІМ (8-702-489-47-23)

Атқарушы директор –

Қаныш ЖАРЫЛҚАСЫН

Тарату бөлімі:

Алматыда:

Мағжан НҰРҒАЛИЕВ

(8-747-780-06-77)

Астанада:

Көбей ЖЕТІБАЙ

(8-775-665-74-10)

Шымкентте:

Мүтән ИСМАЙЫЛ (8-701-692-1340),

Астанада «Алты Алаш» (87015728847)

дүңгіршіктерінде сатылады

Газет ҚР Мәдениет және ақпарат

министрлігінде 19.12.2012 жылы тіркелген.

Күллік №13976-Г (Алғашқы күллік

№1270-Г, 01.08.2000 жыл).

Автордың пікірі мен редакция көзқарасы сәйкес келе бермейтінін ескертеміз.

Қолжазбалар өңделеді және қайтарылмайды.

Жарнама мәтініне жарнама беруші жауап береді.

Газеттен көшіріліп басылса, сілтеме жасалуы шарт.

Газетте «Қазақпараттың» материалдары пайдаланылды.

Газет «Қазақ үні» компьютер орталығында беттелді

АЙЛЫҚ ТАРАЛЫМЫ – 60 000

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

Редакцияның мекен-жайы:

050006, Алматы қаласы, Қалқаман-3

ықшамауданы, К.Сейітов көшесі, 11 үй

Байланыс телефоны:

8 (727) 398-57-31

E-mail: qazaquni2000@gmail.com

www.qazaquni.kz

Кезекші редактор –

Зейнолла АБАЖАН

ТОО «Қазақ үні»

БИН 000540006784

ИИК KZ508560000000385541

АГФ АО «БанкЦентрКредит»

г. Алматы, БИК КСВКЗКХ, Кбе 17

Газет «Алматы-Болашақ» баспаханасында

басылды. Алматы қ., С.Мұқанов к., 223 б.

Көлемі: 6 баспа табақ

Ⓐ – материалдың жариялану ақысы төленген

ҚАЗАҚТЫҢ МҰҢЫ МЕН ШЫНДЫҚТЫҢ ЖЫРЫ – «ҚАЗАҚ ҮНІ» ГАЗЕТІНЕ ЖАЗЫЛЫҢЫЗДАР!

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ – 65380

«Қазпошта» арқылы жазылу бағасы:

1 ай	қала	379,24	3 ай	қала	1137,72	6 ай	қала	2275,44	12 ай	қала	4550,88
1 ай	ауыл/аудан	397,86	3 ай	ауыл/аудан	1193,58	6 ай	ауыл/аудан	2387,16	12 ай	ауыл/аудан	4774,32